

Συντήρηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς Κύκλος Διαλέξεων 2014-2015

**Αίθουσα διαλέξεων του Ελληνικού Τμήματος
του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων**

Αθήνα, 2014-2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. *Πρόλογος*
Τέτη Χατζηνικολάου, Πρόεδρος του Δ.Σ. του Ελληνικού Τμήματος του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων
2. Αποθήκευση των συλλογών των μουσείων: προετοιμασία των αντικειμένων για φύλαξη, εξοπλισμός, προδιαγραφές και συνθήκες αποθήκευσης.
Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο Αθηνών
20 Νοεμβρίου 2014
- 2.1 Ευγενία Σταματοπούλου, Αποθηκεύοντας συλλογές πολιτιστικής κληρονομιάς: προδιαγραφές, σχεδιασμός και παραδείγματα από μουσεία και πολιτιστικούς φορείς της Ελλάδας και του εξωτερικού
3. Αναστασία Τούρτα, Προγράμματα συντήρησης του Ε.Κ.Β.Μ.Μ. στα Βαλκάνια και τη Μέση Ανατολή.
Ευρωπαϊκό Κέντρο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων
15 Ιανουαρίου 2015
4. Από Μουσείο σε Μουσείο. Η μεταφορά των αρχαιοτήτων στο πλαίσιο δανεισμών σε περιοδικές εκθέσεις
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο
12 Μαρτίου 2015
- 4.1. Γεωργιάννα Μωραΐτου, Εισαγωγή
- 4.2. Παναγιώτης Λάζαρης, Διαδικασία και στάδια μεταφοράς αρχαιοτήτων
- 4.3. Παντελής Φελέρης, Η περίπτωση του χάλκινου αγάλματος με αρ. ευρ. Χ26087 του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, γνωστού ως «Ο νέος του Saarbrücken»
- 4.4. Ιωάννης Παναγάκος, Η μετακίνηση ενός αρχαίου γλυπτού στο εξωτερικό είναι μια περίπλοκη και δύσκολη διαδικασία...
- 4.5. Δαυίδ-Δημήτριος Δέλιος, Το ταξίδι ενός καλυκωτού κρατήρα
- 4.6. Βιβλιογραφία

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η Συντήρηση, ως δραστηριότητα που έχει στόχο να καταστήσει μακροβιότερα τα τεκμήρια της πολιτιστικής κληρονομιάς, κατέχει σημαντική θέση στο πλαίσιο της ιστορίας του πολιτισμού και των ιστορικών - καλλιτεχνικών σπουδών.

Τα τελευταία χρόνια η Συντήρηση, παράλληλα με τη συνειδητοποίηση από όλους της σημασίας της, απέκτησε και την απαραίτητη «αυτοσυνείδηση» για τον ιδιαίτερο σκοπό και τα μέσα της, βασιζόμενη πλέον σε επιστημονικά δεδομένα και σε μεθοδολογία που συνδυάζει την τεχνική, την ιστορία και την αισθητική.

Το ICOM αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στον τομέα της Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης, πιστεύοντας ότι είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με όλα τα στάδια του μουσειακού έργου.

Το Ελληνικό Τμήμα του ICOM, από την ίδρυσή του το 1983 μέχρι σήμερα, με επιστημονικές συναντήσεις, διεθνή συνέδρια, εκδόσεις, μεταφράσεις και πολλές άλλες πρωτοβουλίες προσπάθησε να αναδείξει θεωρητικά και πρακτικά ζητήματα της Συντήρησης και παράλληλα να προβάλει το έργο που επιτελούν οι Συντηρητές στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

Κατά τη διετία 2014-2015 το Ελληνικό Τμήμα οργάνωσε ένα κύκλο διαλέξεων με τη συμμετοχή Μουσείων και άλλων επιστημονικών φορέων. Οι διαλέξεις αυτές αποτελούν το περιεχόμενο της παρούσας ηλεκτρονικής έκδοσης. Αποτυπώνεται έτσι μια δραστηριότητα που προσέλκυσε το ενδιαφέρον ενός ειδικού κοινού, ενώ παράλληλα δίνεται η δυνατότητα σε ένα ευρύτερο κοινό να ενημερωθεί για τα θέματα που αναπτύχθηκαν.

Η έκδοση περιλαμβάνει, κατά χρονολογική σειρά παρουσίασης, τα κείμενα που παραδόθηκαν από τους ομιλητές και θα μπορέσει να συμπληρωθεί με τις διαλέξεις που θα ακολουθήσουν κατά το 2016.

Τέτη Χατζηνικολάου
Πρόεδρος του Δ.Σ. του Ελληνικού τμήματος του ICOM

2.

Αποθήκευση των συλλογών των μουσείων: προετοιμασία των
αντικειμένων για φύλαξη, εξοπλισμός, προδιαγραφές
και συνθήκες αποθήκευσης
Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο Αθηνών

2.1.

*Αποθηκεύοντας συλλογές έργων πολιτιστικής κληρονομιάς:
προδιαγραφές, σχεδιασμός και παραδείγματα από μουσεία και
πολιτιστικούς φορείς της Ελλάδας και του εξωτερικού.*

Ευγενία Σταματοπούλου

«Αποθηκεύοντας συλλογές έργων πολιτιστικής κληρονομιάς: προδιαγραφές, σχεδιασμός και παραδείγματα από μουσεία και πολιτιστικούς φορείς της Ελλάδας και του εξωτερικού».

Ευγενία Σταματοπούλου

Συντηρήτρια Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης, Ιστορικός Τέχνης

Βυζαντινό & Χριστιανικό Μουσείο, ΥΠΠΟΑ

Οι αποθήκες των συλλογών έργων της πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελούν για κάθε φορέα χώρους ιδιαίτερης σημασίας, που χρήζουν προσοχής τόσο κατά τον γενικότερο αρχικό σχεδιασμό τους όσο και σε ύστερες φάσεις επανασχεδιασμού ή αναβάθμισής τους. Οι χώροι αυτοί καλούνται να «φιλοξενήσουν» για μεγάλο χρονικό διάστημα, σε σταθερές συνθήκες περιβάλλοντος, αντικείμενα της πολιτιστικής κληρονομιάς που συνήθως έχουν διαφορετικά φυσικά χαρακτηριστικά (υλικά, μέγεθος, σχήμα, παθολογία, κατάσταση διατήρησης κ.ά.). Συνεπώς, τόσο η χωροθέτησή τους όσο και ο λειτουργικός σχεδιασμός τους αποτελούν ιδιαίτερο πεδίο μελέτης και εφαρμογής, δεδομένου ότι θα πρέπει να καλύπτουν όλες τις πολύπλοκες ανάγκες διατήρησης των πολιτιστικών αγαθών, διασφαλίζοντας παράλληλα την απαραίτητη προσβασιμότητα με ασφάλεια σε αυτά.

Η θέση του χώρου, οι προδιαγραφές κατασκευής και διαρρύθμισής του, ο εξοπλισμός του, οι περιβαλλοντικές συνθήκες που θα πρέπει να έχει αποτελούν ορισμένα από τα βασικά στοιχεία που λαμβάνονται υπόψη κατά τη μελέτη και τον σχεδιασμό των αποθηκευτικών χώρων. Επιπροσθέτως, στοιχεία, όπως ο όγκος των συλλογών, η ανάλυση της καταλληλότητας και η μεθοδολογία ανάπτυξης λύσεων για αναβάθμιση και βέλτιστη αξιοποίηση των υφιστάμενων χώρων, αποτελούν επιπλέον εργαλεία στον σχεδιασμό ή επανασχεδιασμό αποθηκευτικών χώρων.

Οι αποθηκευτικοί χώροι των μουσείων μπορούν να καταταγούν σε τρεις μεγάλες τυπολογικές κατηγορίες:

1. Νέες αποθήκες που σχεδιάζονται εκ βάθρων προκειμένου να καλύψουν τις ανάγκες ενός πολιτιστικού φορέα.
2. Παλαιές αποθήκες ή χώροι του φορέα που έχουν επιλεγεί εξ ανάγκης, προκειμένου να καλύψουν τις απαιτήσεις φύλαξης των συλλογών.
3. «Ανοικτές αποθήκες», δηλαδή χώροι που, πλέον του ρόλου τους, της φύλαξης των πολιτιστικών τεκμηρίων, λειτουργούν και ως χώροι παρουσίασης και προβολής τους. Συνήθως συνδυάζονται με χώρους μελέτης και έρευνας των τεκμηρίων. Το βασικό χαρακτηριστικό αυτής της

κατηγορίας, που τη διαφοροποιεί από τις δύο προηγούμενες, είναι το γεγονός ότι οι «ανοικτές αποθήκες» είναι ελεγχόμενα προσβάσιμες από το κοινό (μελετητές, ερευνητές κ.ά.).

Για τους τρεις παραπάνω τύπους αποθηκευτικών χώρων οι αρχές σχεδιασμού απαιτούμενες προϋποθέσεις είναι:

1. *Γνώση των συλλογών.* Η γνώση του είδους, του μεγέθους, της φυσικής κατάστασης, των ιδιαίτερων απαιτήσεων και της χρήσης των πολιτιστικών τεκμηρίων που συγκροτούν μια συλλογή αποτελεί το πρωταρχικό πεδίο μελέτης και σχεδιασμού των αποθηκευτικών χώρων.
2. *Πολιτική εμπλουτισμού των συλλογών του φορέα.* Πρόκειται για την πολιτική η οποία καθορίζει την προσθήκη τεκμηρίων στη συλλογή. Είναι σημαντικό να εξετάζεται η συχνότητα εμπλουτισμού της συλλογής με νέα αποκτήματα και να γίνεται μια εκτίμηση του μέσου όρου των πιθανών ετήσιων αποκτημάτων του φορέα.

Οι πληροφορίες που προκύπτουν από τα παραπάνω είναι απαραίτητες, καθώς η καλή γνώση των απαιτήσεων και των αναγκών της συλλογής επιτρέπει, για παράδειγμα, την ορθή επιλογή του συστήματος που θα παρέχει σταθερές περιβαλλοντικές συνθήκες, του κατάλληλου εξοπλισμού, του βέλτιστου χώρου ή χώρων που απαιτούνται για τη φύλαξη των μουσειακών αντικειμένων, καθώς και τη σύνδεσή τους με τους υπόλοιπους λειτουργικούς χώρους του μουσείου (αίθουσες έκθεσης, εργαστήρια συντήρησης, δωμάτια μελέτης κ.ά.).

Ο σχεδιασμός ή επανασχεδιασμός των αποθηκευτικών χώρων ακολουθεί τρία βασικά στάδια: Το πρώτο στάδιο είναι αυτό της αξιολόγησης της υφιστάμενης κατάστασης. Η αξιολόγηση αυτή μπορεί να πραγματοποιηθεί είτε από το ίδιο το προσωπικό του φορέα είτε με τη συνδρομή εξωτερικών μελετητών. Η αξιολόγηση βασίζεται κυρίως σε δομημένα ερωτηματολόγια, που συνοψίζουν σε διαφορετικά επίπεδα τις ανάγκες και τις απαιτήσεις του φορέα ως προς το ζήτημα της αποθήκευσης των πολιτιστικών αγαθών.

Πρόσφατα, το ICCROM, σε συνεργασία με την UNESCO, ανέπτυξαν, ως αποτέλεσμα μιας διεπιστημονικής συνεργασίας, ένα νέο δομημένο ερωτηματολόγιο αυτό-αξιολόγησης, με σκοπό την υποστήριξη των πολιτιστικών φορέων με δυσκολία στη λήψη τεχνογνωσίας ή άλλης τεχνικής υποστήριξης. Η ανάγκη της δημιουργίας αυτού του εργαλείου αυτό-αξιολόγησης προέκυψε κατόπιν μελέτης (2010-2011) που ανέλαβαν οι δύο αυτοί οργανισμοί, κατά την οποία καταγράφηκε, ότι το 60% των φορέων που συμμετείχαν, παγκοσμίως, είχαν αποθηκευτικούς

χώρους χαμηλών προδιαγραφών και επισφαλείς, με ακατάλληλες δηλαδή συνθήκες διατήρησης των πολιτιστικών αγαθών.¹

Τόσο η δομή όσο και ο σχεδιασμός του νέου ερωτηματολογίου επιτρέπουν τη συμπλήρωσή του, σε σύντομο χρονικό διάστημα, με ευκολία και από μη εξειδικευμένο προσωπικό ή άτομα χωρίς απαραίτητες τεχνικές γνώσεις.

Το νέο ερωτηματολόγιο δομείται σε τέσσερις διακριτές ενότητες:

- A. Θέματα διαχείρισης & χρήσης της συλλογής
- B. Κτηριακά ζητήματα
- Γ. Περιγραφή των συλλογών
- Δ. Εξοπλισμός

Για κάθε επιμέρους ερώτημα υπάρχει αντίστοιχη συγκεκριμένη βαθμολογία και έτσι, στο τέλος της συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου, ο συντάκτης μπορεί να δει τα αριθμητικά αποτελέσματα που προέκυψαν. Τα αποτελέσματα, σύμφωνα με την τελική βαθμολογία, αποδίδουν διαβαθμισμένη εκτίμηση της κατάστασης (Α. Η κατάσταση είναι καλή και ασφαλής, Β. Μικρές αλλαγές και βελτιστοποιήσεις είναι απαραίτητες, Γ. Απαιτείται αναβάθμιση των συνθηκών, Δ. Οι συλλογές του φορέα βρίσκονται σε κίνδυνο).

Κατά συνέπεια, μέσω των αποτελεσμάτων του ερωτηματολογίου, ο συντάκτης μπορεί να εξαγάγει σημαντικές και χρήσιμες πληροφορίες ως προς τα σημεία που χρήζουν μεγαλύτερης προσοχής, που απαιτούν αναβάθμιση ή γενικότερα που θα πρέπει να επανασχεδιαστούν. Να σημειωθεί, πάντως, ότι το συγκεκριμένο δομημένο ερωτηματολόγιο αυτο-αξιολόγησης επιτρέπει μεν στον φορέα να εντοπίσει και να κατανοήσει τα σημαντικότερα προβλήματα που άπτονται των αποθηκευτικών χώρων, αλλά δεν προσφέρει λύσεις.

Προκειμένου να διατυπωθούν οι κατάλληλες λύσεις απαιτείται επιμέρους έρευνα που χρήζει της συνδρομής πληθώρας ειδικοτήτων (αρχιτεκτόνων, μηχανολόγων, συντηρητών αρχαιοτήτων & έργων τέχνης, επιμελητών συλλογών κ.ά.). Η ομάδα εργασίας, που θα δημιουργηθεί από τον φορέα, θα πρέπει να εργαστεί ώστε να επιλέξει τις βέλτιστες λύσεις αλλά και να μελετήσει τα στάδια, τα κριτήρια και τις παραμέτρους για τις εφαρμογές των επιλεγμένων λύσεων. Οι λύσεις

¹ Η επίσημη ιστοσελίδα του προγράμματος είναι: www.re-org.info

αυτές στη συνέχεια διατυπώνονται διαμέσου της προμελέτης και ακολούθως παρακολουθούνται και επαναξιολογούνται διαμέσου της μελέτης εφαρμογής.

Εδώ και αρκετές δεκαετίες, σε χώρες όπως ο Καναδάς, λόγω της φύσης και της διασποράς των μουσειακών συλλογών και των πολιτιστικών φορέων σε όλη την επικράτειά της, η αξιολόγηση ως μέσο καταγραφής των αναγκών σε θέματα που άπτονται των αποθηκευτικών χώρων, και όχι μόνο, εφαρμόζεται συστηματικά και με επιτυχία. Να σημειωθεί, ότι στον Καναδά, τη δεύτερη μεγαλύτερη χώρα της γης, υπάρχει πληθώρα μουσείων, ιστορικών κτηρίων και πολιτιστικών φορέων μικρού μεγέθους, με τοπικό χαρακτήρα, συνήθως αυτοεπιδοτούμενων μέσω ιδιωτικών χορηγιών και με ελάχιστη συμβολή του κρατικού προϋπολογισμού, τα οποία λειτουργούν με τη βοήθεια εθελοντών.

Λόγω των συγκεκριμένων ειδικών χαρακτηριστικών του πολιτιστικού χάρτη της χώρας αυτής, η διάρθρωση της Κεντρικής Υπηρεσίας Πολιτισμού έχει διαμορφωθεί έτσι ώστε να μπορεί να προσφέρει τεχνογνωσία και υποστήριξη σε απομακρυσμένους φορείς, με εργονομικό τρόπο και σχετικά χαμηλό κόστος. Έτσι, υπάρχει μια κεντρική διεύθυνση με πέντε τοπικές υποδιευθύνσεις, κατανεμημένες ανά γεωγραφική περιοχή, στις οποίες οι πολιτιστικοί φορείς μπορούν να απευθύνονται τηλεφωνικά ή μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, προκειμένου να αιτηθούν και να λάβουν βοήθεια από τεχνοκράτες και ειδικούς στη διαχείριση πολιτιστικών φορέων.

Οι Υπηρεσίες αυτές υπάγονται στο πρόγραμμα με τίτλο Museum Assistance Program, που ασχολείται τόσο με την αξιολόγηση των αναγκών των πολιτιστικών φορέων όσο και με τη σύνταξη προμελετών ή μελετών εφαρμογής κατά περίπτωση. Οι τεχνοκράτες, που συνεργάζονται στο πρόγραμμα, καλούνται μέσα από τα δομημένα ερωτηματολόγια, να κατανοήσουν τις ανάγκες ενός φορέα που, ενδεχομένως, να βρίσκεται αρκετές χιλιάδες χιλιόμετρα μακριά από τη βάση της Υπηρεσίας, και να συντάξουν μια πρόταση που να περιλαμβάνει τις καλύτερες και εφαρμόσιμες λύσεις κατά περίπτωση. Συχνά, σε συνθήκες όπου είτε διότι οι απαιτήσεις είναι ιδιαίτερες περίπλοκες είτε προκειμένου να συνταχθεί μια προμελέτη που αφορά μεγάλο έργο, ομάδα τεχνοκρατών επισκέπτεται επιτόπου τον πολιτιστικό φορέα, συμπληρώνοντας το ερωτηματολόγιο και συλλέγοντας επιμέρους υλικό (για παράδειγμα οργανόγραμμα του φορέα, ιστορικά στοιχεία, αποτυπώσεις των κτηρίων, διάφορες τεχνικές μελέτες και φωτογραφίες) (Εικ. 1 - 2).

Η προμελέτη, που συντάσσεται στη συνέχεια, είναι δομημένη σύμφωνα με τις τέσσερις προαναφερθείσες κεντρικές ενότητες και συνοψίζει διαβαθμισμένα τα προβλήματα που

αντιμετωπίζει ο εκάστοτε φορέας, προτείνοντας στη συνέχεια ιεραρχημένα τις απαιτούμενες λύσεις. Για παράδειγμα, η προμελέτη, που συντάσσεται προκειμένου να επανασχεδιαστούν ή αναβαθμιστούν οι αποθηκευτικοί χώροι ενός πολιτιστικού φορέα, βασίζεται στη καταγραφή της υφιστάμενης κατάστασης (περιγραφή του εξοπλισμού, της φυσικής κατάστασής του και της λειτουργικότητάς του, καταγραφή εξωγενών στοιχείων –εκτός αντικειμένων συλλογής– μέσα στον χώρο, όπως εύφλεκτων υλικών ή άδειων κιβωτίων κ.ά.), αλλά και στη γενικότερη περιγραφή του χώρου και των λειτουργιών του καθώς και της σύνδεσης των χώρων του φορέα μεταξύ τους.

Ειδικά, στις προμελέτες όπου απαιτείται σχεδιασμός, επανασχεδιασμός ή αναβάθμιση του υφιστάμενου εξοπλισμού των αποθηκευτικών χώρων, τότε προηγείται ογκομετρική ανάλυση της συλλογής και των πολιτιστικών τεκμηρίων. Η ανάλυση αυτή, που επίσης βασίζεται σε δομημένα ερωτηματολόγια, αφορά στο είδος, μέγεθος και όγκο των πολιτιστικών τεκμηρίων και τις ειδικές ανάγκες που μπορεί να έχουν ορισμένα εξ αυτών (περιβαλλοντικές συνθήκες, στήριξη, μετακίνηση κ.ά.). Παράλληλα, η ανάλυση λαμβάνει υπόψη και τη διάταξη του εξοπλισμού αποθήκευσης μέσα στον χώρο (Εικ. 3).

Τα αποτελέσματα αυτής της ανάλυσης επιτρέπουν στον μελετητή να κατανοήσει και να επιλέξει τον καταλληλότερο εξοπλισμό για το σύνολο των συλλογών, αλλά κυρίως να εντοπίσει και να προβλέψει πιθανά ζητήματα πριν τη μελέτη εφαρμογής. Παραδείγματα αποτελούν τέσσερις μελέτες περίπτωσης, δύο από τον Καναδά και δύο από την Ελλάδα.

Τα παραδείγματα του Καναδά, αφορούν στην επιτόπια μελέτη για τον επανασχεδιασμό των αποθηκευτικών χώρων του Μουσείου New Brunswick, που πραγματοποιήθηκε το 1994, και τη συνολική εφαρμογή των αρχικών προτάσεων, με την προσθήκη και νέας πτέρυγας, έργο που ολοκληρώθηκε περίπου είκοσι χρόνια μετά. Το δεύτερο παράδειγμα αναφέρεται στις προτάσεις για μετατροπές και αναβάθμιση του εξοπλισμού αποθήκευσης του Μουσείου Glenbow στο Calgary του Καναδά.

Το πρώτο ελληνικό παράδειγμα παρουσιάζει την ογκομετρική μελέτη της συλλογής του Κέντρου Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, αποτέλεσμα της ανάγκης μετεγκατάστασης των αντικειμένων στο νέο ιστορικό κτήριο του φορέα και το δεύτερο την περίπτωση της «ανοικτού τύπου» αποθήκης όπου στεγάζονται και προβάλλονται τα τεκμήρια της συλλογής του Εγκληματολογικού Μουσείου του Πανεπιστημίου Αθηνών. Στο παράδειγμα αυτό, κατατέθηκαν οι

προβληματισμοί και οι λύσεις που επιλέχθηκαν, προκειμένου να αναβαθμιστούν οι συνθήκες διατήρησης των τεκμηρίων αλλά επίσης να βελτιστοποιηθεί και ο τρόπος προβολής τους.

Συνοψίζοντας, να αναφέρουμε ότι ο ορθός και προμελετημένος σχεδιασμός ή επανασχεδιασμός των αποθηκευτικών χώρων για τα πολιτιστικά τεκμήρια είναι πέρα από σημαντικός και επιβεβλημένος, διότι επιτρέπει την πρόληψη λανθασμένων επιλογών με επιβλαβή για τα αντικείμενα αποτελέσματα όπως και την καλύτερη αξιοποίηση των πόρων (οικονομικών και τεχνικών). Τα δομημένα ερωτηματολόγια αυτό-αξιολόγησης, τεχνικών απαιτήσεων και ογκομετρικών αναλύσεων, που σήμερα είναι προσβάσιμα και διαθέσιμα στο ευρύ κοινό, παρέχουν πλέον τη δυνατότητα σε φορείς με έλλειψη σε προσωπικό ή απουσία ειδικών επιστημόνων, να μπορούν να θέσουν τις προδιαγραφές των απαιτήσεων για τις συλλογές τους, να ορίσουν τις προτεραιότητες και να επιλέξουν τους κατάλληλους αποθηκευτικούς χώρους και εξοπλισμό, διασφαλίζοντας με αυτό τον τρόπο τη βέλτιστη διατήρηση και διαχείριση των πολιτιστικών τεκμηρίων.

Βιβλιογραφία

- Alcántara R., Standards in Preventive Conservation: Meanings and Applications. Rome, ICCROM, 2002, σελ. 45, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα:
http://www.iccrom.org/pdf/ICCROM_04_StandardsPreventiveConser_en.pdf
- Bronken T., Ida A., Braovac S., Olstad T. M., Nordisk Konservator Forbund-Norge (eds), *Planning to move? Processes and consequences for collections, objects and society*, Όσλο, Λονδίνο 2012.
- Garside P., Hanson L., «A systematic approach to selecting inexpensive storage solutions», *International Preservation News* 57 (2012) 26-30.
- Lambert S., «The crisis in storage: an old tale...with a new ending?», *International Preservation News* 57 (2012) 14-17.
- Lambert S., «Re-org: A methodology for reorganizing museum storage developed by ICCROM and UNESCO», *CeROArt* 6 (2011) 1-21, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://ceroart.revues.org/2112>
- Matassa F., *Museum collections management: a handbook*, Λονδίνο 2011.
- National Parks Service, *NPS Museum Handbook*, Washington D.C. 1998-2010.
- Padfield T., *Designing a museum store 1998-2010*, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.conservationphysics.org
- Putt N. and Slade S., *Teamwork for Preventive Conservation*, Ρώμη 2004.
- Stamatopoulou E. et al., «Low budget collection management at the Criminal Museum, School of Forensics Medicine, University of Athens», *Museologia* 3 (2003) 95-100, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://edoc.hu-berlin.de/umacj/2002/stamatopoulou-95/PDF/>
- Σταματοπούλου Ευ., «Έκθεση και αποθήκευση μουσειακών αντικειμένων. Επιλογή και χρήση κατάλληλων κατασκευαστικών υλικών», *Τέχνες & Αρχαιολογία* 86 (2011) 86-14, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.archaiologia.gr/wp-content/uploads/2011/07/86-14.pdf

ΕΙΚΟΝΕΣ

Εικ. 1

Εικ. 2

**ΟΓΚΟΜΕΤΡΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ
ΑΠΟΘΗΚΕΥΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΓΙΑ ΦΥΛΑΞΗ
ΕΘΝΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ.**

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΣΥΛΛΟΓΗΣ Υφάσματα			Εθνογραφική Συλλογή Μουσείο Κέντρου Μελέτης Λαογραφίας Ακαδημίας Αθηνών				
Μεγέθος Αντικειμένων			Μεσαία & Μικρά Αντικείμενα				
Ημερομηνία	Από		Α/Α				
Τύπος Αντικειμένου	№	Επιφάνεια/ αντικείμενο (Μ Χ Π)	Απαιτούμενη Επιφάνεια Αποθήκευσης (ανά ύψος)				
			1	2	Παρατηρήσεις		
21.	Υφαντό για κάλυμμα	125 ^ε	2 Χ 1	2	Τυλικτό (δείγμα)		
22.	Υφαντό για κάλυμμα	125δ	2 Χ 1	2	Τυλικτό (δείγμα)		
23.	Υφαντό για κάλυμμα	125γ	2 Χ 1	2	Τυλικτό (δείγμα)		
24.	Τραντές	796	3 Χ 1	3	Τυλικτό		
25.	Τραντές	794	7 Χ 1	7	Τυλικτό		
26.	Χαλάκι	755	9 Χ 4	36	Επίπεδο		
27.	Κουβέρτα	616	8 Χ 3	24	Επίπεδο		
28.	Δαντέλα κουρτίνα	795	15 Χ 1	15	Τυλικτό		
29.	Τραπεζομάντηλο	620	5 Χ 3	15	Επίπεδο		
30.	Στρωσίδι	520	20 Χ 8	28	Επίπεδο ή τυλικτό		
31.	Μαξιλαροθήκη	252	7 Χ 5	35	Επίπεδο		
32.	Μαξιλάρι του λούσου	619	8 Χ 3	24	Επίπεδο		
33.	Ριχτάρι	102	5 Χ 4	20	επίπεδο		
34.	Δαντέλα γωνία	617	4 Χ 2	8	επίπεδο		
35.	Μαξιλαροθήκη	183γ	7 Χ 5	35	Επίπεδο		
36.	Σκέπασμα-κατμάδες	183 ^ε	20Χ 4	40	Επίπεδο ή τυλικτό		
37.	Δαντέλα (Χ 2)	817	4 Χ 1	4	Τυλικτό		
38.	Δαντέλα	817	6 Χ 2	12	Τυλικτό		
39.	Ποτηροσκέπασμα	622	2 Χ 2	4	Επίπεδο		
40.							
Αρχικός Υπολογισμός (Σύνολο των στηλών)			316				
Ρυθμιστικός Υπολογισμός (Χ 1,3)			410				
Υπολογισμός ποσοστού αύξησης συλλογής (10%)			41				
ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΑΠΑΙΤΟΥΜΕΝΗ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑ			451				
ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΑΠΟΘΗΚΕΥΣΗΣ σε dm ³ (επιφάνεια Χ ύψος)							
ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΑΠΑΙΤΟΥΜΕΝΟΣ ΟΓΚΟΣ ΣΕ m ³ (dm ³ / 1000)			0,451				

Εικ. 3

3.

Προγράμματα συντήρησης του Ε.Κ.Β.Μ.Μ.
στα Βαλκάνια και τη Μέση Ανατολή.

Αναστασία Τούρτα

Ευρωπαϊκό Κέντρο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ (Ε.Κ.Β.Μ.Μ.)
ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ**

Αναστασία Τούρτα, Δρ Αρχαιολόγος
Διευθύντρια Ε.Κ.Β.Μ.Μ.
Επίτιμη Διευθύντρια Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού

Το Ευρωπαϊκό Κέντρο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων (Ε.Κ.Β.Μ.Μ.) ιδρύθηκε το 1997 ως Ν.Π.Ι.Δ., με έδρα τη Θεσσαλονίκη. Στους καταστατικούς σκοπούς του περιλαμβάνεται η ανάπτυξη διακρατικών και διεθνών συνεργασιών για την παροχή τεχνογνωσίας στην υποστήριξη έργων αποκατάστασης, συντήρησης, ανάδειξης και προβολής βυζαντινών και μεταβυζαντινών μνημείων και κινητών έργων εκτός Ελλάδος. Τα προγράμματα συντήρησης που υλοποιεί το Ε.Κ.Β.Μ.Μ. είναι ένας από τους τομείς των δραστηριοτήτων που ανέπτυξε στη 18χρονη πορεία του.

Μια από τις πρώτες και πιο μακροχρόνιες συνεργασίες που ανέπτυξε το Ε.Κ.Β.Μ.Μ. ήταν με το **Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας**. Η συνεργασία αρχικά αφορούσε στην επείγουσα συντήρηση μέρους της σημαντικότερης Συλλογής των βυζαντινών και μεταβυζαντινών εικόνων του Ινστιτούτου, ενόψει της έκθεσής τους στο Μέγαρο Μουσικής Αθηνών τον Μάρτιο του 1999. Στη συνέχεια ανέλαβε τη συντήρηση του συνόλου των εικόνων και λοιπών κειμηλίων του Ινστιτούτου. Σε συνεργασία με τη Διεύθυνση Συντήρησης του ΥΠ.ΠΟ., το Ε.Κ.Β.Μ.Μ. έστειλε στη Βενετία το απαιτούμενο προσωπικό, έχοντας την επιστημονική ευθύνη και εποπτεία του έργου. Με υπεύθυνους αρχικά τη Μυρτώ Καφαντάρη και στη συνέχεια τον Άρη Γέροντα, οργανώθηκαν οι απαραίτητες υποδομές στο Ινστιτούτο και έγινε ο προγραμματισμός της συντήρησης. Το Ε.Κ.Β.Μ.Μ. ανέλαβε επίσης την επανέκθεση του συνόλου της Συλλογής στο Μουσείο του Ινστιτούτου, μετά την ολοκλήρωση των κτιριακών εργασιών σε αυτό.

Με χορηγία του Ιδρύματος «Σταύρος Νιάρχος» συντηρήθηκαν, ως το 2009, εκτός από τις εικόνες του Μουσείου, οι εικόνες και τα βημόθυρα του τέμπλου του ναού του Αγίου Γεωργίου των Ελλήνων στη Βενετία, η πρόσοψη του ναού και ο ζωγραφικός διάκοσμος στην κόγχη του διακονικού, έργο του κρητικού ζωγράφου Μιχαήλ Δαμασκηνού, στην κόγχη του ιερού, έργο του ιταλού ζωγράφου του 19ου αιώνα Σεβαστιανού Σιάντη και,

τέλος, στην πρόθεση, έργο του κύπριου ζωγράφου Ιωάννη, του τέλους του 16ου αιώνα. Έργο του ίδιου ζωγράφου είναι και οι τοιχογραφίες του τρούλου που συντηρήθηκαν στη συνέχεια με χορηγία του Ιδρύματος Α. Γ. Λεβέντη. Καθαρίστηκαν επίσης νεότερες ψηφιδωτές παραστάσεις, έργα ιταλών καλλιτεχνών του 19ου αιώνα.

Από το 2007 ξεκίνησε μια νέα συνεργασία με αντικείμενο την καταγραφή της κατάστασης διατήρησης και τη συντήρηση των χειρογράφων του Ινστιτούτου. Το έργο ανατέθηκε στον συντηρητή του Μ.Β.Π. δρ Γιώργο Μπουδαλή, ο οποίος, εκτός από την τεκμηρίωση της κατάστασης διατήρησης του πολύτιμου Αρχείου του Ινστιτούτου και τη συντήρηση ορισμένων κατάστιχων, συντήρησε, με χορηγία του οργανισμού Save Venice, το περγαμινό ευαγγελιστάριο του β' μισού του 13ου αιώνα, πιθανότατα κωνσταντινουπολίτικο έργο. Ο πολυτελής κώδικας είχε ως κύριο πρόβλημα την έντονη απολέπιση και την αποκόλληση των παρασελίδων, κυρίως, μικρογραφιών (Εικ. 1). Ο έμπειρος συντηρητής κατόρθωσε να διευκρινίσει και πολλά στοιχεία της τεχνικής κατασκευής του κώδικα, τα οποία δημοσιεύτηκαν στα Πρακτικά της Ημερίδας του 2013, που διοργανώνει η Πανελλήνια Ένωση Συντηρητών Αρχαιοτήτων.

Το Ε.Κ.Β.Μ.Μ., μαζί με το Μ.Β.Π., πραγματοποίησαν ένα μακροχρόνιο πρόγραμμα συνεργασίας με το **Εθνικό Μουσείο Μεσαιωνικής Τέχνης της Κορυτσάς**, ύστερα από αίτημα του τελευταίου, για την παροχή βοήθειας στη διάσωση των περίπου 6.500 εικόνων που διαθέτει. Διαμορφώθηκε ένα πολυεπίπεδο πρόγραμμα συνεργασίας που περιελάμβανε: α) τη συντήρηση, στα εργαστήρια του Μ.Β.Π., 88 εικόνων του αλβανικού μουσείου, που χρονολογούνται από τον 14ο – 19ο αιώνα, β) την επιμόρφωση των συντηρητών του Μουσείου της Κορυτσάς στις νέες μεθόδους συντήρησης, γ) την επιστημονική έρευνα των εικόνων τόσο από την άποψη της ιστορίας της τέχνης όσο και από την άποψη της επιστήμης της συντήρησης, δ) την οργάνωση περιοδικής έκθεσης στο Μ.Β.Π. με τις συντηρημένες εικόνες.

Στα πέντε χρόνια (2000 – 2005) που διήρκεσε η συντήρηση οι οκτώ συντηρητές του Μουσείου της Κορυτσάς είχαν την ευκαιρία να συμμετάσχουν στα διάφορα στάδια συντήρησης των εικόνων και να εξοικειωθούν με τις νέες μεθόδους και τα νέα υλικά συντήρησης, χάρη στο κυλιόμενο πρόγραμμα παραμονής στη Θεσσαλονίκη δύο

συντηρητών ανά δύο μήνες. Η συντηρήτρια του Μ.Β.Π. Δήμητρα Λαζίδου ανέλαβε το δύσκολο έργο της οργάνωσης της συντήρησης και του συντονισμού 18 συντηρητών, που εργάστηκαν με ενθουσιασμό και συναντίληψη, ξεπερνώντας αμοιβαίες προκαταλήψεις και επιφυλάξεις (Εικ. 2).

Για την αντιμετώπιση εξειδικευμένων προβλημάτων απευθυνθήκαμε στο Εργαστήριο Φυσικοχημικών Μεθόδων και Τεχνικών του Τμήματος Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Έργων Τεχνών του Τ.Ε.Ι. Αθηνών, στο Διαγνωστικό Κέντρο Έργων Τέχνης «Ορμύλια» του Ιερού Κοινοβίου του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου στην Ορμύλια Χαλκιδικής και στο Εργαστήριο Ανάλυσης Υλικών του Ινστιτούτου Πυρηνικής Φυσικής «Δημόκριτος». Χάρη στα προγράμματα της Γενικής Γραμματείας Έρευνας και Τεχνολογίας, το Ε.Κ.Β.Μ.Μ. υλοποίησε, το 2006, ένα συμπληρωματικό πρόγραμμα που αφορούσε στην τεχνική διερεύνηση 40 εικόνων, με μη καταστρεπτικές μεθόδους και στην κατάρτιση μιας βάσης δεδομένων στην οποία καταγράφηκαν όλα τα τεχνολογικά χαρακτηριστικά των εικόνων. Η βάση αυτή μπορεί να αποτελέσει στέρεη αφετηρία για συγκριτικές μελέτες με εικόνες από τις όμορες με την Αλβανία περιοχές, όπου κυριάρχησαν τα ίδια ζωγραφικά ρεύματα.

Το πρόγραμμα ολοκληρώθηκε με την παρουσίαση στα Τίρανα, τον Απρίλιο του 2008, του ογκώδους, εκ 447 σελίδων, εγχειριδίου συντήρησης των εικόνων, που συνέταξαν οι συντηρήτριες Δήμητρα Λαζίδου και Δήμητρα Δροσάκη. Το εγχειρίδιο, με το πλήθος των τεχνικών πληροφοριών που παρέχει, καλύπτει το σύνολο σχεδόν των ζητημάτων της συντήρησης εικόνων και η μετάφρασή του στα αλβανικά το κατέστησε χρήσιμο εργαλείο σε όλους όσους ασχολούνται με τη συντήρηση των εικόνων στη γειτονική χώρα.

Τα αποτελέσματα της συνεργασίας του Ε.Κ.Β.Μ.Μ. με το Μουσείο της Κορυτσάς είχαν εξαιρετικά θετικό αντίκτυπο στα ιδρύματα και άλλων βαλκανικών χωρών, που αντιμετωπίζουν αντίστοιχα προβλήματα και υστέρηση τεχνογνωσίας στον τομέα συντήρησης εικόνων. Το 2006 υπογράφηκε συμφωνητικό συνεργασίας του Ε.Κ.Β.Μ.Μ. και του Μ.Β.Π. με την **Εθνική Πινακοθήκη της Σόφιας**, ύστερα από πρόταση της τελευταίας. Αντικείμενο της συμφωνίας ήταν η οργάνωση έκθεσης στη Θεσσαλονίκη με εικόνες από τις παράκτιες πόλεις της Βουλγαρίας και η διερεύνηση της παθολογίας

ορισμένων από αυτές, που παρουσίαζαν σύνθετα προβλήματα συντήρησης, εξαιτίας των επάλληλων στρωμάτων επιζωγράφησης.

Επιλέχθηκαν 54 εικόνες, μεγάλων διαστάσεων, χρονολογημένες από τον 11ο - 12ο ως τον 19ο αιώνα, εκ των οποίων 14 μεταφέρθηκαν στα εργαστήρια του Μ.Β.Π. Εδώ, με την ευθύνη των συντηρητριών Δήμητρας Λαζίδου και Δήμητρας Δροσάκη, υποβλήθηκαν σε σειρά διαγνωστικών εξετάσεων με μη καταστρεπτικές μεθόδους, οι οποίες διήρκησαν πάνω από δύο μήνες (Εικ. 3). Τις διαγνωστικές εργασίες παρακολούθησαν δύο συντηρητές της Εθνικής Πινακοθήκης της Σόφιας. Η τεκμηρίωση της παθολογίας των εικόνων ήταν προϋπόθεση για να καθοριστεί ο ασφαλέστερος και προσφορότερος τρόπος επέμβασης σε αυτές, ο οποίος πραγματοποιήθηκε από τους συντηρητές της Εθνικής Πινακοθήκης στη Σόφια, με χορηγία του Ιδρύματος Α. Γ. Λεβέντη.

Το 2001 το Ε.Κ.Β.Μ.Μ. ανέλαβε τη συντήρηση και αποκατάσταση του **κοιμητηριακού ναού της Κοίμησης της Θεοτόκου στο χωριό Ζερβάτι της περιοχής Αργυροκάστρου στην Αλβανία**, καθώς και τη συντήρηση των τοιχογραφιών, του τέμπλου και των εικόνων του ναού. Ο ναός είναι κατάγραφος με τοιχογραφίες του 1605/1606, που επιζωγραφίστηκαν περί τα τέλη του ίδιου αιώνα και παρουσίαζαν σοβαρότατα προβλήματα. Η σύνταξη της μελέτης συντήρησης ανατέθηκε στον ζωγράφο – συντηρητή Δρα Hasan Nalbanni και την εφαρμογή της ανέλαβαν τοπικοί συντηρητές, υπό την εποπτεία του εμπειρότατου συντηρητή Γιώργου Κωνσταντινίδη, σταθερού συνεργάτη του Ε.Κ.Β.Μ.Μ. (Εικ. 4).

Στις εθνοτικές ταραχές που ξέσπασαν στο **Κοσσυφοπέδιο** τον Μάρτιο του 2004 τα μνημεία, ως φορείς συλλογικής μνήμης, υπήρξαν και αυτά θύματα. Το Ε.Κ.Β.Μ.Μ. συμμετείχε στην επιτροπή εμπειρογνομόνων εκτίμησης της κατάστασης των μνημείων, μετά από πρόσκληση του Συμβουλίου της Ευρώπης. Το τελευταίο ανέθεσε στο Ε.Κ.Β.Μ.Μ. και τη διοργάνωση επιμορφωτικού σεμιναρίου για την αποκατάσταση των πληγέντων μνημείων, το οποίο πραγματοποιήθηκε το 2007 στη Θεσσαλονίκη με εξαιρετική επιτυχία. Μια ακόμη δράση του Ε.Κ.Β.Μ.Μ. στο Κοσσυφοπέδιο αφορούσε στη συντήρηση των τοιχογραφιών 16ου αιώνα στον **ναό του Αγίου Γεωργίου Runović, στο Prizren**, οι οποίες είχαν υποστεί σημαντικότερες βλάβες και χρωματική αλλοίωση κατά την πυρπόληση του ναού τον Μάρτιο του 2004. Τη μελέτη συντήρησης συνέταξαν οι

συντηρητές Γιώργος Κωνσταντινίδης, Χρήστος Σοφόπουλος και Γιώργος Ματαράγκας. Οι δύο πρώτοι ανέλαβαν και την ιδιαίτερα επίπονη, λόγω των εκτεταμένων απολεπίσεων, συντήρηση των τοιχογραφιών, ενώ την αισθητική αποκατάστασή τους η ζωγράφος – ψηφιδογράφος Δήμητρα Καμαράκη. Το έργο ολοκληρώθηκε το 2012 με άριστα αποτελέσματα και παραδόθηκε στον επίσκοπο Ρασκίας και Πριζρένης κ.κ. Θεοδόσιο (Εικ. 5).

Τα προγράμματα συντήρησης που έχει πραγματοποιήσει το Ε.Κ.Β.Μ.Μ. στη **Μέση Ανατολή** αφορούν στη συντήρηση ψηφιδωτών δαπέδων. Ένα από τα πρώτα έργα ήταν η συντήρηση των ψηφιδωτών δαπέδων, έκτασης 800 μ² περίπου, στον **ναό του «Καθίσματος» της Παναγίας**. Ο ναός ανακαλύφθηκε το 1992 σε γη του Ελληνορθόδοξου Πατριαρχείου Ιεροσολύμων και η ανασκαφική έρευνα αποκάλυψε έναν οκταγωνικό ναό των μέσων του 5ου αιώνα, που, με βάση τις πηγές και τα ανασκαφικά ευρήματα, ταυτίστηκε με τον ναό, ο οποίος ιδρύθηκε στο σημείο –στην Πέτρα, το «Κάθισμα»–, όπου κάθισε η έγκυος Παναγία για να ξεκουραστεί στο ταξίδι της με τον Ιωσήφ προς τη Βηθλεέμ για την απογραφή. Στο σημαντικότερο αυτό χριστιανικό προσκύνημα, το Ε.Κ.Β.Μ.Μ. ανέλαβε, το 2000, τη συντήρηση των ψηφιδωτών δαπέδων, με συντηρητές από τη Διεύθυνση Αρχαιοτήτων του ΥΠ.ΠΟ. και με επιστασία του ίδιου. Οι εργασίες διακόπηκαν το 2003, όταν ξέσπασε στην περιοχή η παλαιστινιακή εξέγερση.

Ένα από τα πιο φιλόδοξα και με ευοίωνες προοπτικές προγράμματα, που ξεκίνησε το Ε.Κ.Β.Μ.Μ. στη Μέση Ανατολή, ήταν στη **Συρία**, μια χώρα με τεράστιες ανάγκες στη συντήρηση αποκολληθέντων ψηφιδωτών δαπέδων, που ανέρχονται στα 3.000 μ².

Η Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Μουσείων της Συρίας και το Τμήμα Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου της Δαμασκού, επιθυμώντας τον εκσυγχρονισμό των μεθόδων καταλογογράφησης και συντήρησης των ψηφιδωτών δαπέδων, ζήτησαν το 2003 τη συνεργασία του Ε.Κ.Β.Μ.Μ. Το Πρόγραμμα **Syrian Mosaic Pavement Documentation**, που συμφωνήθηκε το 2005, απέβλεπε στη δημιουργία μιας δυναμικής βάσης δεδομένων για την τεκμηρίωση των ψηφιδωτών δαπέδων της Συρίας με σύγχρονες μεθόδους και στην επιμόρφωση σύρων μεταπτυχιακών φοιτητών σε αυτές.

Τελικός στόχος του προγράμματος ήταν η δημιουργία ενός corpus των ψηφιδωτών δαπέδων της Συρίας, που θα αποτελούσε τη βάση για μελλοντικές μελέτες. Το

πρόγραμμα περιελάμβανε θεωρητικά μαθήματα και πρακτική άσκηση, που ολοκληρώθηκαν το 2009. Το Ε.Κ.Β.Μ.Μ. παρέδωσε στο Πανεπιστήμιο της Δαμασκού μια δυναμική βάση δεδομένων με την τεκμηρίωση 365 αποσπασμένων ψηφιδωτών δαπέδων, που βρίσκονταν σε μουσεία όλης της χώρας. Αυτή η βάση δεδομένων πιστεύω πως θα είναι ένα πολύτιμο εργαλείο στην ανασυγκρότηση της πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας μετά τον πόλεμο.

Μια συμπληρωματική συμφωνία μεταξύ του Ε.Κ.Β.Μ.Μ. και της Γενικής Διεύθυνσης Αρχαιοτήτων και Μουσείων της Συρίας υπογράφηκε το 2006, με αντικείμενο την οργάνωση από το Ε.Κ.Β.Μ.Μ. **εργαστηρίου συντήρησης αποσπασμένων ψηφιδωτών δαπέδων στο Μουσείο της Hama και την επιμόρφωση σύρων συντηρητών**. Το έργο ανέλαβε η συνεργάτιδα του Ε.Κ.Β.Μ.Μ. Δρ. Στεφανία Χλουβεράκη, συντηρήτρια με μακρά εμπειρία στην περιοχή. Το πρόγραμμα επιμόρφωσης ξεκίνησε με τη συντήρηση ενός αποσπασμένου ψηφιδωτού δαπέδου, με δωδεκάστιχη ελληνική επιγραφή, στο οποίο συμμετείχαν δέκα συντηρητές από μουσεία της βόρειας Συρίας (Εικ. 6). Ο πόλεμος που ξέσπασε στη Συρία το 2011 διέκοψε τα προγράμματα του Ε.Κ.Β.Μ.Μ. στη χώρα.

Η δραστηριοποίηση του Ε.Κ.Β.Μ.Μ. στην **Ιορδανία** άρχισε το 2000 με τη **συντήρηση των ψηφιδωτών δαπέδων** που ανακαλύφθηκαν στη **Μονή του Αγίου Λωτ**, στη ΝΑ όχθη της Νεκράς Θάλασσας. Ο χώρος εντοπίστηκε, το 1986, από τον Δρα Κωνσταντίνου Πολίτη και η ανασκαφική έρευνα, από διεθνή ομάδα αρχαιολόγων υπό τη διεύθυνση του κ. Πολίτη, διήρκησε πάνω από μία δεκαετία.

Στο παλαιοχριστιανικό μοναστήρι αποκαλύφθηκαν επτά δάπεδα με ελληνικές επιγραφές που τα χρονολογούν στο 605 (βόρειο κλίτος), το 691 (κεντρικό κλίτος), ενώ το παλαιότερο, που βρέθηκε στα κρημνίσματα του διακονικού, χρονολογείται το 572 – 573 και αναφέρει ως κατασκευαστή κάποιον Κοσμά. Έλληνες συντηρητές, με ντόπιους βοηθούς και με την καθοδήγηση της Δρος Χλουβεράκη, εργάστηκαν σε δύο φάσεις, καθώς μεσολάβησε ο πόλεμος στο Ιράκ.

Στην α' φάση (2000 – 2004) πραγματοποιήθηκαν, μεταξύ άλλων, η συντήρηση και επανατοποθέτηση του ψηφιδωτού στο κεντρικό κλίτος, η σωστική ανασκαφή του

ψηφιδωτού δαπέδου που ανήκε στο διακονικό και η συντήρηση και ανασύσταση του κεντρικού τμήματός του και, τέλος, η μελέτη των υλικών και της τεχνικής κατασκευής των ψηφιδωτών –που είναι τα μοναδικά στην Ιορδανία με ψηφίδες από μάρμαρο–, σε συνεργασία με το Εργαστήριο Αρχαιομετρίας του Δημόκριτου και το Τμήμα Γεωλογίας του Πανεπιστημίου της Modena (Εικ. 7).

Στη β' φάση του έργου (2007 έως σήμερα) οργανώθηκε το εργαστήριο συντήρησης στο Μουσείο, που κτίστηκε κοντά στον αρχαιολογικό χώρο, και τοποθετήθηκαν στον εκθεσιακό χώρο τμήμα του ψηφιδωτού από το διακονικό, με έναν δυναμικό τρόπο που επιτρέπει την προσθήκη νέων κομματιών που συνανήκουν, ύστερα από την ταύτιση και τη συγκόλλησή τους, καθώς και πληροφοριακή πινακίδα που αναφέρεται στη συντήρηση και στην τεχνική κατασκευής του ψηφιδωτού.

Η παρουσία του Ε.Κ.Β.Μ.Μ. σε αυτή την απομονωμένη περιοχή είχε πολλαπλά αποτελέσματα, από τη μεταφορά τεχνογνωσίας, την εκπαίδευση ντόπιων τεχνιτών και την ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινότητας, ως την εκπαίδευση ελλήνων σπουδαστών και τη συμμετοχή, ως εκπαιδευτών, Σύρων συντηρητών που παρακολούθησαν τα σεμινάρια του Ε.Κ.Β.Μ.Μ. στη Χάμα.

Το 2014 το Ε.Κ.Β.Μ.Μ. ανταποκρίθηκε στο αίτημα του Τμήματος Αρχαιοτήτων της Μαδηνά για την παροχή βοήθειας σε μέτρα προληπτικής συντήρησης και επί τόπου διατήρησης **ψηφιδωτών δαπέδων στο Umm Ar-Rasas**, ενταγμένο στον κατάλογο των μνημείων της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της U.N.E.S.C.O. Ο τεράστιος, μη ανασκαμμένος, αρχαιολογικός χώρος διατηρεί αρχαιολογικά κατάλοιπα από τον 3ο έως τον 9ο αιώνα και, μεταξύ αυτών, 16 παλαιοχριστιανικές βασιλικές.

Η ομάδα του Ε.Κ.Β.Μ.Μ., με επικεφαλής την κα Χλουβεράκη, κάλυψε τα εξαιρετικής διατήρησης ψηφιδωτά δάπεδα της βασιλικής των Λεόντων, εκπαιδεύοντας ταυτόχρονα το προσωπικό του αρχαιολογικού χώρου στα άμεσα μέτρα προληπτικής προστασίας (Εικ. 8).

Η πιο πρόσφατη δράση, που ανέλαβε το Ε.Κ.Β.Μ.Μ. στην Ιορδανία, είναι η **σύνταξη μελέτης για τη συντήρηση και ανάδειξη του ψηφιδωτού χάρτη στον ναό του Αγίου**

Γεωργίου στη Μαδηβά, ύστερα από πρόσκληση του Ελληνορθόδοξου Πατριαρχείου Ιεροσολύμων, στο οποίο ανήκει ο ναός. Οι συντηρήτριες Στεφανία Χλουβεράκη και Λίλη Αναματερού, της Διεύθυνσης Συντήρησης του ΥΠ.ΠΟ. με βοηθό συντήρησης τον Λορέντζο Χατζάκη, συνέλεξαν, τον Δεκέμβριο του 2014, επιτόπου στοιχεία για την αξιολόγηση της κατάστασης διατήρησης του ψηφιδωτού, προκειμένου να συνταχθεί η μελέτη. Ο περίφημος ψηφιδωτός χάρτης χρονολογείται στον 6^ο αι. και απεικονίζει πόλεις και προσκυνήματα της Αιγύπτου και της Συροπαλαιστίνης. Τμήμα του, αρχικά πολύ μεγαλύτερου, χάρτη έχει περιληφθεί στο δάπεδο του ναού του Αγίου Γεωργίου, ο οποίος ιδρύθηκε το 1900 σε τμήμα προϋπάρχουσας παλαιοχριστιανικής βασιλικής. Ο ναός είναι το πιο επισκέψιμο μνημείο της Μαδηβά και αυτό θέτει ιδιαίτερα ζητήματα στην ανάδειξη του ψηφιδωτού χάρτη.

Το έργο του Ε.Κ.Β.Μ.Μ. είναι πολύπλοκο και με ιδιαίτερες απαιτήσεις, καθώς πραγματοποιείται σε περιοχές δύσκολες και με συνθήκες συχνά επικίνδυνες. Προϋποθέτει γνώση των ιστορικών και πολιτικών συνθηκών της περιοχής καθώς και των πολιτισμικών καταβολών των ανθρώπων και απαιτεί την κατανόηση των τοπικών ισορροπιών, λεπτούς χειρισμούς, υπομονή και επιμονή. Προπάντων δε απαιτεί όραμα και δημιουργικότητα, τα οποία απέδειξαν ότι διαθέτουν τα μέλη και οι συνεργάτες του Ε.Κ.Β.Μ.Μ., οι οποίοι εργάζονται σχεδόν εθελοντικά.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Chlouveraki S. and Politis K. D., «The Monastery of Agios Lot, Deir Ain Abata, Jordan», *Deltion. Newsletter of the European Centre of Byzantine and Post-Byzantine Monuments* 2 (2001) 48–59.
- Chlouveraki S., «Training on the conservation of detached mosaic floors: objectives and teaching methodology of the E.K.B.M.M. program in Syria», *Proceedings of the 1st International Conference Ravenna Musiva, Ravenna, 22-24 October 2009*, Ραβέννα 2010, 251–263
- Chlouveraki S., Karagianni F., Malea K., Rapti S., Azar A., Hjazi M., Panagiaris G., «The conservation of cultural heritage as a factor in economic development and national sovereignty: case studies of Hellenic conservation programs in Hama (Syria)», *Proceedings of the 16th Triennial*

Conference of ICOM-CC, Lisbon 19-23 September 2011, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://www.icom-cc.org/54/document/list-of-contributions/?action=Site_Dow

- Chlouveraki S., Giannakaki M. and Politis K., «Observations on the Technology of the Early Christian Mosaics at the Basilica of Saint Lot, Jordan», στο Michaelides D., Guimier-Sorbets A. M, and Nardi R. (eds.), *Proceedings of the 10th Conference of the International Committee for the Conservation of Mosaics (ICCM) in Palermo 20-26 October 2008*, Παλέρμο 2014, 131–144.
- Chlouveraki S., Katrakazis T., «The impact of cost and benefit as decision criteria for the Mosaic Conservation Project at the Museum at the Lowest Point on Earth, Jordan», *Presented at the 12th Conference of the International Committee for the Conservation of Mosaics (ICCM) in Sardinia, Getty Publications* (υπό εκδ.).
- Chlouveraki S., Mahamid B., «Revising the reburial of the mosaics of the “Church of the Lions” at Um Er-Rasas: A “low-cost” solution in a case of emergency», *12th Conference of the International Committee for the Conservation of Mosaics (ICCM) in Sardinia, Getty Publications* (υπό εκδ.).
- Lazidou D. and Drosaki D., «The conservation of icons from Albania», *International Meeting of the Special interest Icons Group, Icons, Approaches to Research, Conservation and Ethical Issues, ICOM, Hellenic National Committee, Benaki Museum, Athens, 3–7 December 2006*, Αθήνα 2006, χ.σ.
- Lazidou D., Drosaki D., Karagiannidou H., Beinas P., Beltsi F., Siaka A., «Diagnostic research on icons from Albania», *International Meeting of the Special interest Icons Group, Icons, Approaches to Research, Conservation and Ethical Issues, ICOM, Hellenic National Committee Benaki Museum, Athens 3–7 December 2006*, Αθήνα 2006, χ.σ.
- Λαζίδου Δ. και Δροσάκη Δ., *Εγχειρίδιο συντήρησης εικόνων από το Εθνικό Μουσείο Μεσαιωνικής Τέχνης Κορυτσάς*, Θεσσαλονίκη 2008.
- Μπουδαλής Γ., «Η συντήρηση των μικρογραφιών του περγαμηνού ευαγγελισταρίου αρ. 2 του Ελληνικού Ινστιτούτου Βενετίας και στοιχεία της τεχνικής κατασκευής του», *Πρακτικά Ετήσιας Ημερίδας Συντηρητών Αρχαιοτήτων και Έργων*, Αθήνα 2013, 45–55.
- Τούρτα Α. (επιστ. επιμ.), *Εικόνες από τις ορθόδοξες κοινότητες της Αλβανίας, Συλλογή Εθνικού Μουσείου Μεσαιωνικής Τέχνης Κορυτσάς, Κατάλογος έκθεσης, Θεσσαλονίκη 14 Μαρτίου – 12 Ιουνίου 2006*, Αθήνα 2006 (και έκδοση στα αγγλικά).
- Τούρτα Α. (επιστ. επιμ.), *Εικόνες από τις θρακικές ακτές του Εύξεινου Πόντου, στη Βουλγαρία, Κατάλογος έκθεσης, Θεσσαλονίκη 26 Νοεμβρίου 2011 – 4 Μαρτίου 2012*, Αθήνα 2011 (και έκδοση στα αγγλικά).

ΕΙΚΟΝΕΣ

Εικ. 1. Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας. Συντήρηση περγαμηνού ευαγγελιστάριου. Β' μισό 13^{ου} αι.

Εικ. 2. Εικόνα Παναγίας «η Κυρία των Αγγέλων» των μέσων του 17^{ου} αι., από την περιοχή Erseka (Αλβανία), πριν και μετά τη συντήρηση.

Εικ. 3. Εικόνα αγίου Στεφάνου, 1536, από τη Μεσημβρία (Βουλγαρία), στη διάρκεια της συντήρησης.

Εικ. 4. Ναός Κοιμήσεως της Θεοτόκου στο Ζερβάτι (Αλβανία). Άποψη των τοιχογραφιών στο ιερό και του τέμπλου, πριν και μετά τη συντήρηση.

Εικ. 5. Ναός Αγίου Γεωργίου Runonίς στο Prizren (Κόσοβο). Άποψη του ανατολικού τμήματος του ναού, πριν και μετά τη συντήρηση των τοιχογραφιών.

Εικ. 6. Εκπαίδευση συντηρητών στο Μουσείο της Hama (Συρία).

Εικ. 7. Ναός Αγίου Λωτ (Ιορδανία). Επανατοποθέτηση ψηφιδωτού στο κεντρικό κλίτος.

Εικ. 8. Βασιλική των Λεόντων στο Umm Ar-Rasas (Ιορδανία).
Εργασίες προληπτικής προστασίας ψηφιδωτών δαπέδων.

4.

Από Μουσείο σε Μουσείο.

Η μεταφορά των αρχαιοτήτων στο πλαίσιο δανεισμών σε
περιοδικές εκθέσεις
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το Υπουργείο Πολιτισμού συμμετέχει, οργανώνει ή συνδιοργανώνει περιοδικές εκθέσεις στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Μόνο το 2014 το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο έστειλε αρχαία σε 12 εκθέσεις εξωτερικού και 7 εσωτερικού. Η μεταφορά αρχαιοτήτων και έργων τέχνης είναι μια πολύ εξειδικευμένη εργασία, στην οποία συμμετέχουν αρχαιολόγοι, συντηρητές και τεχνικοί. Το σύστημα και τα υλικά συσκευασίας έχουν τυποποιηθεί, όσο αυτό είναι δυνατόν, και οι εξειδικευμένες μεταφορικές εταιρείες έχουν πιστοποιηθεί.

4.1.

Εισαγωγή

Γεωργιάννα Μωραΐτου

Εισαγωγή

Μωραΐτου Γεωργιάνα

Συντηρήτρια αρχαιοτήτων BSc, PhD

Προϊσταμένη Τμήματος Συντήρησης, Φυσικών και Χημικών Ερευνών & Αρχαιομετρίας
του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου

Οποιαδήποτε μετακίνηση ευαίσθητων αρχαιολογικών αντικειμένων χωρίς αμφιβολία ενέχει κινδύνους, πόσο μάλλον όταν πρόκειται για μετακίνηση στο εξωτερικό, οδικώς, αεροπορικώς ή με πλοίο.

Ήδη από τη δεκαετία του 1960, οπότε πύκνωσαν οι ανταλλαγές αρχαιοτήτων και έργων τέχνης μεταξύ κρατών, οι υπεύθυνοι φορείς προσπάθησαν να αναπτύξουν συστήματα συσκευασίας που να ελαχιστοποιούν τον κίνδυνο οποιασδήποτε βλάβης. Οι διεθνείς οργανισμοί UNESCO και ICOM, μέσα από εξειδικευμένες επιτροπές, επεξεργάστηκαν προδιαγραφές συστημάτων συσκευασίας των αντικειμένων της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ένα γνωστό σχετικό εγχειρίδιο είναι αυτό του Nathan Stolow με τίτλο: *Διαδικασίες και πρότυπα συντήρησης για μουσειακές συλλογές σε κίνηση και σε έκθεση*, UNESCO 1981¹.

Στην Ελλάδα τα πράγματα άργησαν να εξελιχθούν. Μετά τον πόλεμο υπήρξαν αιτήματα από τις ΗΠΑ και την Αυστραλία για την οργάνωση εκθέσεων. Το Ελληνικό Υπουργείο Πολιτισμού άρχισε να συμμετέχει σε διεθνείς εκθέσεις με δανεισμούς αρχαιοτήτων από ελληνικά μουσεία στα τέλη του 1970.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 το Υπουργείο έκανε δοκιμές για την αντοχή και την αρτιότητα των συσκευασιών μεταφοράς αρχαιοτήτων. Στο αρχείο του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου βρέθηκε σχέδιο συσκευασίας των αρχαιοτήτων από τον καλλιτέχνη –συντηρητή Αναστάσιο Μαργαριτώφ, χρονολογημένο το 1970 (Εικ. 1). Πειράματα και δοκιμές για την αναζήτηση της κατάλληλης συσκευασίας, που θα εξασφαλίζει τα μετακινούμενα αρχαία από κινδύνους κραδασμών, πτώσεις και πυρκαγιές, έγιναν και στα εργαστήρια του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου².

Σήμερα οι ανταλλαγές αρχαιοτήτων για εκθεσιακούς σκοπούς έχουν αυξηθεί κατά πολύ³ και την συσκευασία και μεταφορά αναλαμβάνουν πιστοποιημένες μεταφορικές εταιρείες. Μόνο το 2014 το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο συμμετείχε με δανεισμό αρχαιοτήτων σε 12 εκθέσεις εξωτερικού και 7 εσωτερικού.

Το προσωπικό του Τμήματος Συντήρησης, Φυσικών και Χημικών Ερευνών & Αρχαιομετρίας του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου αφιερώνει ένα μεγάλο μέρος των δραστηριοτήτων του στην

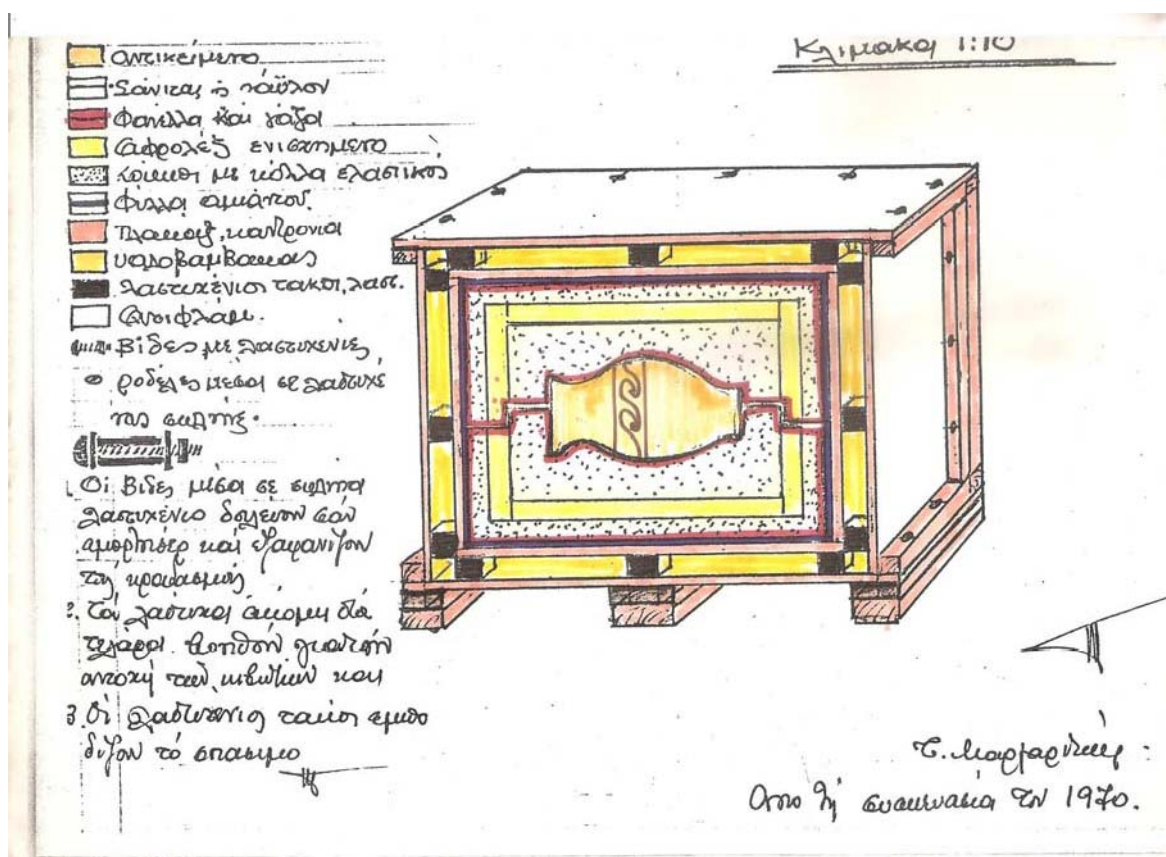
¹ Stolow, 1981

² Γιαλούρης 1992 σ. 30

³ <http://www.kathimerini.gr/504537/article/politismos/arxeio-politismoy/otan-h-texnh-ta3idevei-thn-ellada>

υποστήριξη αυτών των περιοδικών εκθέσεων. Ανάμεσα στα καθήκοντα του περιλαμβάνονται η συντήρηση των προς δανεισμό αρχαιοτήτων, η συμπλήρωση δελτίων κατάστασης διατήρησης σε συνεργασία με αρχαιολόγο της συλλογής, η συσκευασία τους σε συνεργασία με τη μεταφορική εταιρεία, η συνοδεία τους μαζί με αρχαιολόγο ή/και μηχανικό, η εγκατάστασή τους στην περιοδική έκθεση και στη συνέχεια η απεγκατάσταση και επιστροφή τους.

Στην παρούσα ομιλία παρουσιάζεται η εμπειρία του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου μέσα από τα εξειδικευμένα ανά υλικό εργαστήρια συντήρησης.

Εικ. 1. Σχεδιαστική αποτύπωση συσκευασίας. Σχέδιο Αναστάσιου Μαργαριτώφ 1970

4.2.

Διαδικασία και στάδια μεταφοράς αρχαιοτήτων
Παναγιώτης Λάζαρης

Διαδικασία και στάδια μεταφοράς αρχαιοτήτων

Παναγιώτης Λάζαρης
Συντηρητής αρχαιοτήτων και έργων τέχνης ΒΑ, ΜΑ,
Εργαστήριο συντήρησης Οργανικών Υλικών, Χαρτιού και Φωτογραφικών
Αρνητικών του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου

Η διαδικασία και τα στάδια μεταφοράς των αρχαιοτήτων είναι τα ακόλουθα:

1. Επιλογή Αρχαιοτήτων
2. Προετοιμασία Μετακίνησης
3. Μεταφορά
4. Συνοδευτικά Έγγραφα
5. Άφιξη και Εγκατάσταση

1. Επιλογή Αρχαιοτήτων

Για κάθε έκθεση (εντός ή εκτός Ελλάδος) τον γενικό συντονισμό και την επικοινωνία με τους διάφορους φορείς του εσωτερικού και του εξωτερικού έχει το Τμήμα Εκθέσεων & Μουσειολογικής Έρευνας της Διεύθυνσης Μουσείων, που υπάγεται στη Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων & Πολιτιστικής Κληρονομιάς του Υπουργείου Πολιτισμού & Αθλητισμού.

Για την πραγματοποίηση μιας έκθεσης αρχικά διατυπώνεται το αίτημα από τον φορέα που επιθυμεί να διοργανώσει την έκθεση. Στο αίτημα αυτό πρέπει να αναφέρονται το σκεπτικό και ο τίτλος της έκθεσης, οι θεματικές ενότητες, η διάρκειά της και ένας αρχικός κατάλογος με τα επιθυμητά αντικείμενα.

Στη συνέχεια, το αίτημα διαβιβάζεται μέσω της Διεύθυνσης Μουσείων στα αρμόδια Μουσεία και Εφορείες της χώρας, όπου φυλάσσονται τα έργα των οποίων ζητείται ο δανεισμός. Αρχαιολόγοι και συντηρητές διατυπώνουν τις προτάσεις τους, καθώς και αντιπροτάσεις σε περίπτωση που κάποια από τα ζητούμενα αντικείμενα δεν μπορούν να μετακινηθούν για τους ακόλουθους λόγους:

Α. Τα έργα χαρακτηρίζονται ως αμετακίνητα λόγω της ύψιστης αρχαιολογικής και καλλιτεχνικής τους αξίας. Χαρακτηριστική περίπτωση είναι ο μηχανισμός των Αντικυθήρων (ο οποίος είναι επιπλέον και σε κακή κατάσταση διατήρησης). Άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο Δίας του Αρτεμισίου (και τα δύο αντικείμενα βρίσκονται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

Β. Έχουν ήδη δανειστεί σε κάποια άλλη έκθεση.

Γ. Η κακή κατάσταση διατήρησής τους τα καθιστά ιδιαιτέρως ευαίσθητα και δεν επιτρέπει τη μετακίνησή τους.

Σε αυτό το σημείο εμπλέκονται για πρώτη φορά οι συντηρητές αρχαιοτήτων & έργων τέχνης. Όταν δηλαδή καλούνται να γνωματεύσουν εάν ένα αντικείμενο μπορεί να μετακινηθεί ή όχι. Σε αυτό το στάδιο γίνονται και οι απαραίτητες εξετάσεις και αναλύσεις για να υπάρξει μια τεκμηριωμένη απόφαση στην περίπτωση που υπάρχουν αμφιβολίες σχετικά με τη δυνατότητα μεταφοράς ενός αντικειμένου. Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο το Τμήμα Συντήρησης, Χημικών και Φυσικών Ερευνών και Αρχαιομετρίας διαθέτει εξοπλισμό για την περαιτέρω διερεύνηση ενός αντικειμένου, όπως ακτινογράφιση (για μικρά έως μέτρια σε μέγεθος αντικείμενα). Στην περίπτωση όμως που τα διαθέσιμα μέσα δεν επαρκούν το Τμήμα συνεργάζεται με άλλους φορείς είτε δημόσιους, όπως είναι το Εθνικό Κέντρο Φυσικών Επιστημών (ΕΚΕΦΕ) «Δημόκριτος» και η Διεύθυνση Συντήρησης Αρχαίων και Νεωτέρων Μνημείων, είτε ιδιωτικούς.

Μετά την ολοκλήρωση της παραπάνω διαδικασίας η Διεύθυνση Μουσείων αφού συγκεντρώσει όλες τις πληροφορίες και απόψεις από τους εμπλεκόμενους φορείς υποβάλλει στο Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο (ΚΑΣ) τον τελικό κατάλογο αντικειμένων, και μετά τη γνωμοδότηση του Συμβουλίου εκδίδεται Υπουργική Απόφαση με την οποία εγκρίνεται ο κατάλογος των προς δανεισμό αρχαιοτήτων. Στη συνέχεια ορίζεται Εκτιμητική Επιτροπή για τον καθορισμό της χρηματικής αξίας των αντικειμένων προκειμένου να συνταχθεί Ασφαλιστήριο Συμβόλαιο. Τέλος επιλέγεται η εταιρεία μεταφοράς (μετά την υποβολή προσφορών ή διεξαγωγή διαγωνισμού).

Γίνεται αντιληπτό ότι η παραπάνω διαδικασία απαιτεί πολύ χρόνο και σε αυτήν εμπλέκονται πολλοί εργαζόμενοι διαφόρων ειδικοτήτων και φορείς τόσο του εσωτερικού όσο και του εξωτερικού.

2. Προετοιμασία Μετακίνησης

Κατά το στάδιο της προετοιμασίας μετακίνησης των αρχαιοτήτων οι συντηρητές καλούνται να «φροντίσουν» τα αντικείμενα που χρειάζονται συντήρηση και να δρομολογήσουν τη λεπτομερή φωτογράφισή τους και τις περαιτέρω αναλύσεις, εάν κριθεί απαραίτητο (Εικ. 1). Με την ολοκλήρωση της συντήρησης συντάσσεται το δελτίο κατάστασης διατήρησής του (Condition

Report), το οποίο και συνοδεύει το αντικείμενο σε όλη τη διάρκεια του ταξιδιού και παραμένει στον χώρο της περιοδικής έκθεσης. Παράλληλα ελέγχεται η ανάγκη κατασκευής βάσεων ή στηριγμάτων των αντικειμένων, που πρόκειται να πλαισιώσουν την περιοδική έκθεση, είτε γιατί κάποια από αυτά δεν διαθέτουν βάση στήριξης, είτε γιατί ο νέος τρόπος έκθεσής τους απαιτεί διαφορετικό τρόπο στήριξης. Η διαδικασία - προετοιμασία αυτή απαιτεί οικονομικό κόστος και χρόνο που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά τον σχεδιασμό της έκθεσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η νέα βάση έδρασης του χάλκινου αγάλματος του Νέου του Saarbrücken (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο), για την οποία θα μιλήσει ο συνάδελφος Π. Φελέρης.

Η συνεργασία με τους διοργανωτές της έκθεσης στο εξωτερικό αλλά και με τις εμπλεκόμενες υπηρεσίες στη χώρα μας είναι πολύ σημαντική προκειμένου να καταστεί σαφής ο τρόπος έκθεσης και στήριξης των αντικειμένων, να γίνει γνωστός ο υλικοτεχνικός εξοπλισμός και το ανθρώπινο δυναμικό που διαθέτει ο χώρος έκθεσης (συντηρητές – Art Handlers κτλ.) και να προγραμματιστεί κατά τον πιο ικανοποιητικό τρόπο ο αποκιβωτισμός και η εγκατάσταση των αρχαιοτήτων στον χώρο έκθεσης. Καλό είναι να μην υπάρχουν εκπλήξεις σε αυτόν το τομέα, διότι συνήθως ο χρόνος για την εγκατάσταση των εκθέσεων είναι περιορισμένος και με αυστηρά χρονοδιαγράμματα (deadlines) που πρέπει να τηρηθούν (Εικ. 2).

Η συσκευασία γίνεται από εξειδικευμένες εταιρίες μεταφοράς έργων τέχνης, οι οποίες δραστηριοποιούνται επί μακρό χρονικό διάστημα στον τομέα αυτό. Πολλές φορές στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο γίνεται η συσκευασία και αρχαιοτήτων από άλλα μουσεία της χώρας, που συγκεντρώνονται εδώ πριν την αποστολή τους στο εξωτερικό. Η συσκευασία γίνεται σύμφωνα με τις διεθνείς προδιαγραφές, με σύγχρονα υλικά ανάλογα με το είδος των αντικειμένων που συσκευάζονται. Τα μεγάλα μαρμάρινα γλυπτά για παράδειγμα έχουν άλλη αντιμετώπιση από τα πιο μικρά αντικείμενα. Η συσκευασία γίνεται με τη συνεργασία των τεχνικών των μεταφορικών εταιρειών και των συντηρητών αρχαιοτήτων του μουσείου. Σε γενικές γραμμές τα αρχαία συσκευάζονται μέσα σε ξυλοκιβώτια από κόντρα πλακέ θαλάσσης με ειδικά αφρώδη υλικά, τα οποία απορροφούν τους κραδασμούς και είναι ουδέτερα και ασφαλή για τα αρχαία, και αυτά τα ξυλοκιβώτια με τη σειρά τους μπαίνουν μέσα σε άλλο ξυλοκιβώτιο (κουτί σε κουτί) με ενδιάμεσο στρώμα μόνωσης. Όταν πρόκειται να συσκευασθούν πολλά αρχαία αντικείμενα μέσα σε ένα ξυλοκιβώτιο τότε η τοποθέτηση γίνεται σε στρώσεις από αφρώδες υλικό. Όπου απαιτείται, τοποθετείται silica gel εντός των κιβωτίων για τη διατήρηση των επιπέδων σχετικής υγρασίας (RH) στις επιθυμητές τιμές. Επίσης, πολύ μικρά ή ευαίσθητα αντικείμενα συσκευάζονται πρώτα ξεχωριστά σε κουτιά, τα οποία με τη σειρά τους συσκευάζονται μέσα στο ξυλοκιβώτιο.

Τα ξυλοκιβώτια διαθέτουν μόνωση από τις εξωτερικές συνθήκες (Θερμοκρασία – υγρασία) και στην εξωτερική τους επιφάνεια στην οποία έχει εφαρμοστεί αντιπυρική επάλειψη, υπάρχουν ειδικές σημάνσεις, όπως ΕΥΘΡΑΣΤΟ – FRAGILE, THIS SIDE UP -ποια πλευρά πρέπει να είναι όρθια - ή ΒΕΛΗ, OPEN HERE - από ποια πλευρά θα πρέπει να ανοιχτούν - αριθμό κιβωτίου κτλ. (Εικ. 3).

Σε πολλές περιπτώσεις το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο λειτουργεί ως σταθμός συγκέντρωσης των αρχαιοτήτων από άλλα μουσεία ή εφορείες. Παραλαμβάνονται συσκευασμένα από το προσωπικό του μουσείου και κατόπιν μεταφέρονται όλα μαζί ως ομαδική αποστολή στον χώρο έκθεσης. Πριν την αναχώρηση, τα κιβώτια σφραγίζονται με μολύβδινη σφραγίδα από υπάλληλο της Διεύθυνσης Μουσείων. Επίσης κατά τη συσκευασία συσκευάζονται και τυχόν σύγχρονες βάσεις (είτε μέσα στο ίδιο το κιβώτιο με τα αρχαία, εάν είναι μικρές, είτε σε ξεχωριστό κιβώτιο) ή στηρίγματα των αντικειμένων. Κατά την αναχώρηση από το μουσείο υπογράφεται πρωτόκολλο παράδοσης – παραλαβής από τον Συνοδό (Courier) και τον υπεύθυνο αρχιφύλακα του μουσείου ή άλλον εντεταλμένο υπάλληλο.

3. Μεταφορά

Η μεταφορά γίνεται οδικώς, ακτοπλοϊκώς ή αεροπορικώς και σε κάποιες περιπτώσεις με συνδυασμό των παραπάνω μέσων (Εικ. 4).

Η επιλογή του τρόπου μεταφοράς εξαρτάται από τον τόπο πραγματοποίησης της έκθεσης, δηλαδή την απόσταση, τη διαθεσιμότητα των πτήσεων, το μέγεθος των αρχαιοτήτων και άρα και των ξυλοκιβωτίων που τα περιέχουν (κάποια πολύ μεγάλα ξυλοκιβώτια δεν χωρούν σε πτήσεις της γραμμής και απαιτούνται ειδικές εμπορευματικές πτήσεις -cargo). Πιθανόν και το κόστος μεταφοράς να συνυπολογίζεται.

Καλό είναι να έχουμε πάντα υπόψη ότι οποιαδήποτε μεταφορά με οποιοδήποτε μέσο ή μέσα μεταφοράς εμπεριέχει πάντα ένα βαθμό επικινδυνότητας. Υποχρέωση όλων μας, (couriers, αρχαιολόγων, συντηρητών, αρχιτέκτονας μηχανικού, μεταφορικών εταιρειών κ.λπ.) είναι να μειώσουμε όσο το δυνατόν τους κινδύνους αυτούς.

Η συνοδεία των αρχαιοτήτων γίνεται πάντα με έναν τουλάχιστον συνοδό (courier), συνηθέστερα όμως με δύο ή παραπάνω. Η μεταφορά πραγματοποιείται πάντα με συνοδεία αστυνομίας σε όλη τη διάρκεια του ταξιδιού εντός και εκτός Ελλάδας (για το οδικό μέρος). Εάν η μετακίνηση περιλαμβάνει οδικό ταξίδι στο εξωτερικό, ειδοποιείται η Interpol, η οποία γνωρίζει το προγραμματισμένο δρομολόγιο, καθώς και τον αριθμό κυκλοφορίας του αυτοκινήτου –

φορτηγού που περιέχει τα αρχαία αντικείμενα, καθώς και τα στοιχεία των οδηγών και του συνοδού (courier) και δίνεται σήμα σε κάθε χώρα, ώστε να υπάρχει η ανάλογη αστυνομική συνοδεία.

Θα πρέπει να θυμόμαστε ότι σε γενικές γραμμές, η μεταφορά των αρχαιοτήτων είναι μια πολύ υπεύθυνη και κοπιαστική εργασία για τον εκάστοτε συνοδό – courier, διότι είναι ο νόμιμος εκπρόσωπος του Ελληνικού κράτους και έχει τη συνολική ευθύνη από πλευράς Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού για τα αρχαία αντικείμενα που συνοδεύει (Εικ. 5).

4. Συνοδευτικά Έγγραφα

Τα έγγραφα, τα οποία θα πρέπει να συνοδεύουν τα αρχαία αντικείμενα, είναι τα ακόλουθα:

4.1. Δελτίο Κατάστασης / Condition Report (CR)

Συντάσσεται για κάθε αντικείμενο χωριστά από το αρμόδιο Μουσείο ή Εφορεία και συνοδεύει το αντικείμενο σε όλη τη διαδικασία μεταφοράς και έκθεσης. Περιγράφεται με ακρίβεια η κατάσταση διατήρησης, καθώς και οι φθορές του αντικειμένου με φωτογραφίες από όλες τις όψεις και με λεπτομέρειες – σχεδιαστική τεκμηρίωση - αποτύπωση – και ό,τι άλλο κρίνεται απαραίτητο από τον συντηρητή και τον υπεύθυνο αρχαιολόγο για την καλύτερη καταγραφή της κατάστασης του αντικειμένου και των φθορών του. Στο Δελτίο Κατάστασης υπάρχουν ειδικά πεδία, όπου καταγράφονται - σημειώνονται τυχόν μεταβολές στην κατάσταση διατήρησης του αντικειμένου κατά τον έλεγχο που πραγματοποιείται στα εκάστοτε μουσεία, δηλαδή κατά την αναχώρηση – άφιξη του αντικειμένου. Επίσης στο δελτίο κατάστασης θα πρέπει να σημειώνονται λεπτομερώς και με σχεδιαστική αποτύπωση τυχόν οδηγίες ειδικής μεταχείρισης του αντικειμένου σχετικά με τον τρόπο έκθεσής ή ανάρτησής του, καθώς και οι προτεινόμενες συνθήκες σχετικής υγρασίας (RH%), φωτισμού (lux), στις οποίες θα πρέπει να εκτεθεί το αντικείμενο (Εικ. 6).

4.2. Συμβόλαιο Δανεισμού

Αναφέρει αναλυτικά τους όρους και τη διάρκεια δανεισμού των αρχαιοτήτων, την συσκευασία, τον τρόπο μεταφοράς (αεροπορικώς – οδικώς), και γενικά όλες τις λεπτομέρειες για το δανεισμό των αρχαιοτήτων, καθώς και τον αριθμό των συνοδών και τις ημέρες παραμονής τους στην πόλη, που φιλοξενεί την έκθεση, την αποζημίωσή τους κλπ.

4.3. Ασφαλιστήριο Συμβόλαιο

Αναφέρει το ποσό που καλείται να πληρώσει η ασφαλιστική εταιρεία συνολικά και κατά αντικείμενο σε περίπτωση ζημιάς – κλοπής – ατυχήματος κτλ., καθώς και τη διάρκεια του συμβολαίου.

4.4. Έντυπο Εξαγωγής Αρχαίων.

Συμπληρώνεται από τις αρμόδιες υπηρεσίες που δανείζουν τις αρχαιότητες σε συνεργασία με τη Διεύθυνση Μουσείων και συνοδεύει τα έργα σε κάθε μετακίνησή τους.

4.5. Immunity from Seizure

Πιστοποιεί ότι τα συγκεκριμένα αρχαία αντικείμενα είναι ιδιοκτησία του Ελληνικού κράτους και δεν μπορούν να κατασχεθούν από κανέναν και για οποιονδήποτε λόγο.

4.6. To whom it may concern

Δηλώνει ότι ο συνοδός είναι ο νόμιμος εκπρόσωπος του Υπουργείου Πολιτισμού για την μεταφορά, την ασφάλεια, την προετοιμασία της έκθεσης και την επίβλεψη των αρχαιοτήτων, οι οποίες είναι ιδιοκτησία του Ελληνικού κράτους. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί όπου υπάρξει ανάγκη ή όπου ζητηθεί.

4.7.. Πρωτόκολλα παράδοσης παραλαβής

Υπογράφονται και κατά την αναχώρηση από το χώρο αναχώρησης (συνήθως από τον αρχιφύλακα και τον Courier) και κατά την άφιξη στο χώρο υποδοχής / προορισμού.

4.8. Κιβωτιολόγιο και Κατάλογος Αντικειμένων

Συντάσσεται κατά τη συσκευασία και αναφέρει συγκεκριμένα ποια αντικείμενα εγκιβωτίζονται σε κάθε κιβώτιο.

4.9. Ορισμός Εκπροσώπων.

Αναφέρει με λεπτομέρειες τον τόπο - χρόνο διεξαγωγής της έκθεσης, τον αριθμό των αντικειμένων που μετακινούνται, τον αριθμό των συνοδών και τα ακριβή καθήκοντά τους.

4.10. Εντολή – Έγκριση Μετακίνησης

5. Άφιξη και Εγκατάσταση

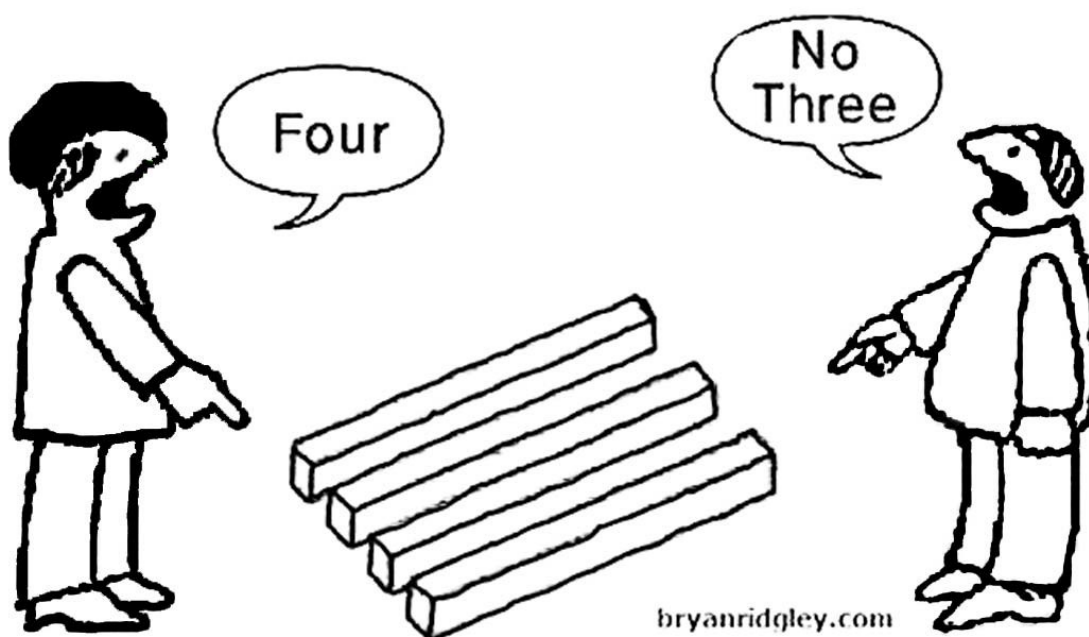
Κατά την άφιξη στο χώρο έκθεσης γίνεται παράδοση παραλαβή των ξυλοκιβωτίων με τα αρχαία και υπογράφονται τα πρωτόκολλα παράδοσης – παραλαβής μεταξύ του Courier και του εκπροσώπου του μουσείου. Την επόμενη μέρα, μετά από 24 ώρες (για να γίνει ο εγκλιματισμός των αρχαιοτήτων), αρχίζει η αποσυσκευασία βάσει του προγράμματος και γίνεται ο έλεγχος των αρχαιοτήτων σύμφωνα με τα δελτία κατάστασης από τους συνοδούς και τους συντηρητές - αρχαιολόγους του μουσείου (Εικ. 7). Τυχόν παρατηρήσεις σημειώνονται στα δελτία κατάστασης και στις φωτογραφίες που τα συνοδεύουν και υπογράφονται. Επίσης γίνεται έλεγχος των συνθηκών του μουσειακού περιβάλλοντος της έκθεσης και εφόσον κριθεί ότι όλα είναι σύμφωνα με τις ορισθείσες προδιαγραφές γίνεται η εγκατάσταση των αρχαιοτήτων (Εικ. 8 και 9). Μετά το τέλος των εργασιών τα δελτία κατάστασης (CR), και τα έντυπα εξαγωγής των αρχαιοτήτων παραμένουν μαζί με τα αντικείμενα μέχρι το τέλος της έκθεσης.

Στο τέλος, όταν η συνεργασία είναι καλή μεταξύ των εμπλεκομένων και το αποτέλεσμα της δουλειάς ικανοποιεί, τότε αποζημιώνονται όλοι για το άγχος και την κούραση...

ΕΙΚΟΝΕΣ

Εικ. 1. Συντήρηση αρχαίου αντικειμένου.

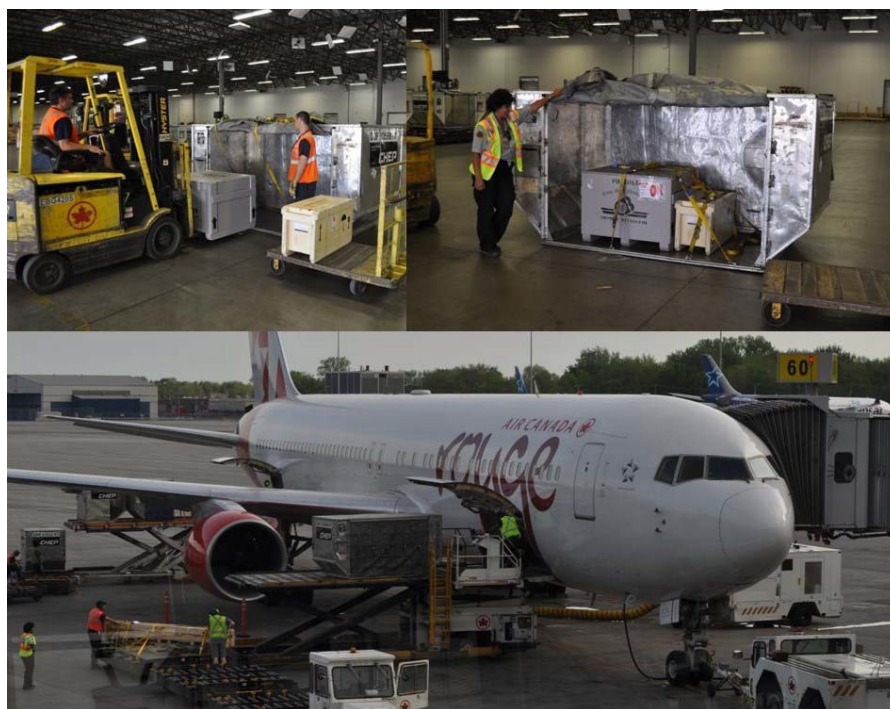
Εικ. 2. Η συνεννόηση μεταξύ των εμπλεκομένων φορέων είναι πολύ σημαντική για τη διεξαγωγή εκθέσεων σε Ελλάδα και εξωτερικό.

Εικ. 3. Συσκευασία αρχαίων αντικειμένων μέσα σε ειδικά ξύλινα κιβώτια.

Εικ. 4. Μεταφορά αρχαιοτήτων οδικώς – ακτοπλοϊκώς – αεροπορικώς και σε συνδυασμό

Εικ. 5. Στον εμπορευματικό σταθμό (Cargo) του αεροδρομίου. Τοποθέτηση των ξύλινων κιβωτίων μέσα σε ειδικό μεταλλικό container και φόρτωση στο αεροσκάφος.

CONDITION REPORT

EXHIBITION DATA	
Organizer:	ADDRESS/ TEL/ FAX/ E-MAIL:
Hosting Institutions:	
Title:	
Duration:	
OBJECT IDENTITY	EXHIBITION OR STORAGE AREA
OBJECT:	HEAD OF COLLECTION:
INVENTORY NUMBER:	HEAD OF CONSERVATION:
DATE:	PREVIOUS INTERVENTIONS: Conserved? Yes: ☒ No: ☐
PROVENANCE:	MATERIAL: Bronze.

SUBJECT:	DIMENSIONS: Height (max.): Length (max.): Width/Depth (max.): Weight (*): (* for big objects or sculptures)
----------	--

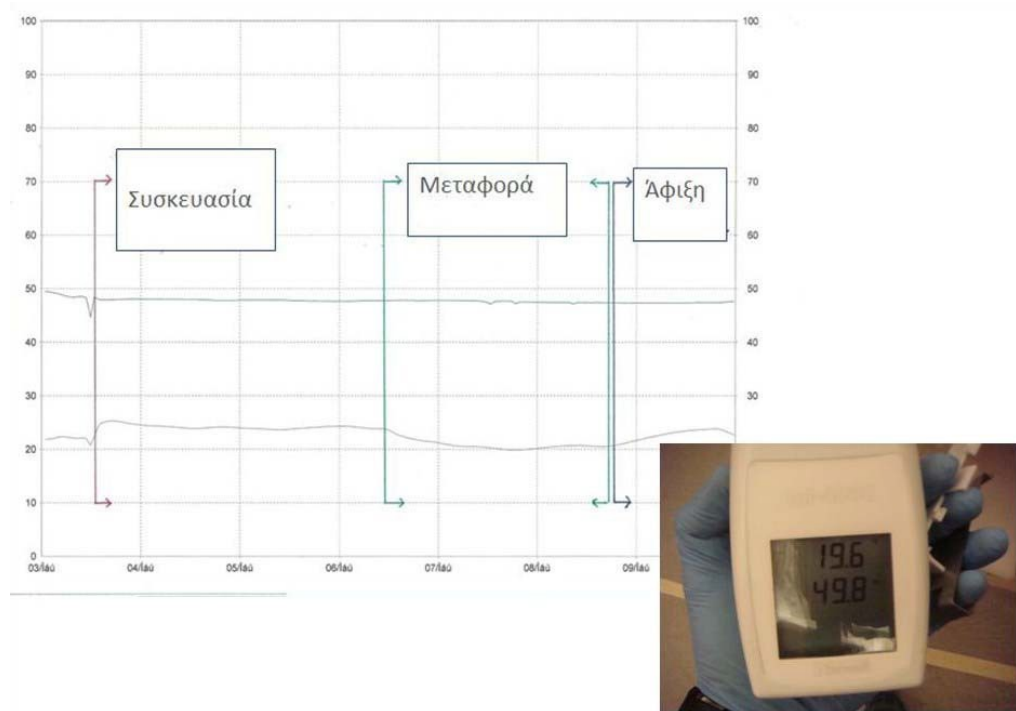
OBJECT INTEGRATION IN THE EXHIBITION (*) (*) filled by DMEEP
UNIT:
SUBUNIT:
ASSEMBLAGE (referring to funerary assemblages or parts of funerary assemblages):
Justification of the integration of the object in the specific unit/ subunit:

CONDITION OF OBJECT
General condition of preservation: Good ☐ Average ☐ Bad ☐
Description of current state of preservation of the object, (joints, restorations, flaking, chipping, cracks, alterations, corrosion, etc.)
<u>Analytical page with coloured photos of the object and indication of possible wear on the photos.</u>

Εικ. 6. Δείγμα δελτίου κατάστασης διατήρησης αντικειμένου (Condition Report).

Εικ. 7. Αποσυσκευασία.

Εικ. 8. Μέτρηση συνθηκών Θερμοκρασίας (C°)–Σχετικής Υγρασίας (RH%) κατά τη διάρκεια της συσκευασίας, της μεταφοράς, της αποσυσκευασίας και της έκθεσης.

Εικ. 9. Εγκατάσταση αρχαίων σε περιοδική έκθεση στο εξωτερικό.

4.3.

*Η περίπτωση του χάλκινου αγάλματος με αρ. ευρ. X26087
του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου,
γνωστού ως «Ο νέος του Saarbrücken»*

Παντελής Φελέρης

**Η περίπτωση του χάλκινου αγάλματος με αρ. ευρ. X26087
του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, γνωστού ως «Ο νέος του Saarbrücken»**

Παντελής Φελέρης
Συντηρητής αρχαιοτήτων και έργων τέχνης, ΤΕΙ
Εργαστήριο Συντήρησης Μετάλλων του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου

Σύντομο ιστορικό, στοιχεία περιγραφής

Το χάλκινο άγαλμα με αρ. ευρ. X26087 της Συλλογής Αγγείων, Μικροτεχνίας και Μεταλλοτεχνίας του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, στην Αθήνα, ενάλιο εύρημα που είχε διακινηθεί παράνομα, κατασχέθηκε στο Saarbrücken της Γερμανίας το 1998 και επαναπατρίστηκε το 2002. Παριστάνει έφηβο, πιθανότατα αθλητή, και χρονολογείται στην πρώιμη ρωμαϊκή περίοδο¹.

Το άγαλμα είναι κατασκευασμένο από κράμα χαλκού και κασσίτερου με μεγάλη περιεκτικότητα σε μόλυβδο² και έχει ύψος 145 εκ. Από τη μορφή λείπουν τα δύο χέρια, που είναι αποκομμένα σχεδόν από το ύψος των ώμων, καθώς και το αριστερό πόδι από το μέσον περίπου της κνήμης. Λείπουν επίσης ορισμένα τμήματα του κορμού, καθώς και τα μάτια, που θα ήταν ένθετα και, όπως συνήθως, κατασκευασμένα από διαφορετικό υλικό. Το άγαλμα ήταν καλυμμένο στο μεγαλύτερο μέρος του εξωτερικά και εσωτερικά με σκληρό στρώμα από επικαθίσεις του θαλάσσιου περιβάλλοντος, κυρίως από όστρεα (Εικ. 1).

Οι εργασίες συντήρησης της επιφάνειας

Το άγαλμα συντηρήθηκε, κατά την περίοδο 2002 – 2003, από ομάδα συντηρητών του Εργαστηρίου Συντήρησης Μετάλλων του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, αποτελούμενη από τους Πέτρο Μπούρα, Ουρανία Καψοκόλη, Σοφία Σπυριδάκη, Μαρία Κοντάκη και Παντελή Φελέρη.

Οι σταδιακές εργασίες για τη συντήρηση του έργου ήταν οι ακόλουθες:

1. Διαδικασία αφαλάτωσης και αποχλωρίωσης σε λουτρό νερού (6 μήνες).
2. Μηχανικός καθαρισμός για την αφαίρεση των επικαθίσεων του θαλάσσιου περιβάλλοντος και την αποκάλυψη της αρχικής επιφάνειας του αγάλματος.
3. Ξήρανση με τη χρήση υπέρυθρης ακτινοβολίας.

¹ Proskynitopoulou 2012

² Η χημική ανάλυση του μετάλλου, που έγινε στο χημικό εργαστήριο του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου με Φασματοσκοπία Ατομικής Απορρόφησης (AAS) και το Πανεπιστήμιο Αθηνών με Χ μικροανάλυση (SEM-EDX), έδειξε ότι πρόκειται για μολυβδόχο μπρούτζο (Εικ. 3).

4. Σταθεροποίηση των ενεργών προϊόντων διάβρωσης του χαλκού, με χρήση χημικού αναστολέα (ΒΤΑ) με τη χρήση επιθεμάτων.
5. Επάλειψη της καθαρισμένης επιφάνειας με προστατευτικό βερνίκι (Incralac™) για προστασία της.
6. Συμπληρώσεις συγκεκριμένων κενών περιοχών στο σώμα του αγάλματος με εποξειδική ρητίνη για στατικούς και αισθητικούς λόγους.
7. Αισθητική αποκατάσταση των συμπληρώσεων (Εικ. 2).

Παρουσίαση του αγάλματος στη μόνιμη έκθεση της Συλλογής Χαλκών του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου

Για την παρουσίαση του αγάλματος στη μόνιμη έκθεση της Συλλογής Χαλκών του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου κατασκευάστηκε από την ομάδα των συντηρητών του εργαστηρίου, με επικεφαλής τον συντηρητή Ιωάννη Δαμίγο, ορειχάλκινος χειροποίητος σκελετός στήριξης, ο οποίος προσαρμόστηκε στο εσωτερικό του αγάλματος, ώστε να το στηρίζει όρθιο πάνω σε ξύλινη βάση. Για να ενισχυθεί η ευστάθεια του αγάλματος πάνω στη βάση, τοποθετήθηκε στο εσωτερικό της και δη στο κάτω μέρος της, μαρμάρινη κιβωτιόσχημη πλίνθος (Εικ. 4).

Μεταφορά και παρουσίαση του αγάλματος σε περιοδική έκθεση στη Ρώμη το 2014

Το 2014 οι διοργανωτές της περιοδικής έκθεσης «Classicità ed Europa. Il destino della Grecia e dell' Italia», στο Palazzo del Quirinale, στη Ρώμη (29 Μαρτίου – 15 Ιουλίου 2014, η οποία στη συνέχεια παρουσιάστηκε στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, στην Αθήνα (28 Αυγούστου – 31 Οκτωβρίου 2014), ζήτησαν να συμπεριληφθεί στα εκθέματα το άγαλμα του «Νέου του Saarbrücken».

Στο πλαίσιο της διαδικασίας δανεισμού του έργου για τις ανάγκες της έκθεσης στη Ρώμη και με δεδομένη την παλαιότητα της υφιστάμενης βάσης (φθορές στην επιφάνεια του ξύλου και μεγάλο βάρος της λόγω του μαρμάρινου εσωτερικού πλίνθου), αποφασίσθηκε να σχεδιαστεί και κατασκευαστεί, με έξοδα των διοργανωτών, νέα ελαφρύτερη και περισσότερο ευέλικτη βάση, η οποία:

- α. θα διευκόλυνε τη χρήση μικρού ανυψωτικού, προκειμένου να περιορισθούν στο ελάχιστο οι χειρὸς μετακινήσεις του αγάλματος, και
- β. θα εξάλειφε την επαναλαμβανόμενη διαδικασία πάκτωσης – ελευθέρωσης από τη βάση και θα επέτρεπε τη χρήση της, με συγκεκριμένες μετατροπές, σε οποιαδήποτε μελλοντική εκθεσιακή απαίτηση.

Σχεδιάστηκε λοιπόν από τον γράφοντα σε συνεργασία με τον συντηρητή του Εργαστηρίου Συντήρησης Μετάλλων Γεράσιμο Μακρή, νέα βάση από κοίλο χαλύβδινο μεταλλικό σκελετό, στον οποίο προσαρμόζονται φύλλα από μηχανική ξυλεία (MDF) ή οποιαδήποτε άλλο υλικό (π.χ. γυαλί, φύλλα μετάλλου κ.ά.). Το άγαλμα προσαρμόστηκε, μόνιμα πακτωμένο, σε μονολιθικό κομμάτι από μηχανική ξυλεία (MDF ZF³), με την δυνατότητα να μετακινείται μαζί με αυτό πάνω σε φύλλα από PTFE⁴, προσαρμοσμένα στον μεταλλικό σκελετό (Εικ. 5).

Για τη μεταφορά του αγάλματος κατασκευάστηκε ξύλινο κιβώτιο, με προδιαγραφές αεροπορικής μετακίνησης, από ιδιωτική εταιρία ειδικευμένη στη μεταφορά αρχαιοτήτων. Το άγαλμα τοποθετήθηκε μαζί με το μονολιθικό κομμάτι της βάσης και στερεώθηκε στο εσωτερικό του κιβωτίου με τη βοήθεια φύλλων πολυαιθυλενίου (PE) για να αποσβεστούν όλες οι πιθανές αναταράξεις κατά τη μεταφορά.

Η μεταφορά του έργου έγινε με επιτυχία χωρίς να προκληθεί καμία φθορά του. Στη Ρώμη αποσυσκευάστηκε και τοποθετήθηκε εύκολα και με επιτυχία στον χώρο της περιοδικής έκθεσης (Εικ. 6). Την ίδια χρονιά, μετά το πέρας των περιοδικών εκθέσεων στη Ρώμη και την Αθήνα, το άγαλμα επέστρεψε στη μόνιμη έκθεση της Συλλογής Χαλκών του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, με τη νέα του βάση.

³ Ο τύπος ZF είναι με μηδενική εκπομπή ατμών φορμαλδεύδης.

⁴ Τα φύλλα από PTFE, γνωστό ως Teflon, παρουσιάζουν μεγάλη αντοχή στη χρόνια χρήση, είναι χημικά αδρανή, άκαυστα και χαρακτηρίζονται από εξαιρετική ολισθηρότητα.

Εικ. 1. Ο νέος του Saarbrücken, Συλλογή Χαλκών, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Εικ. 2. Οι εργασίες συντήρησης.

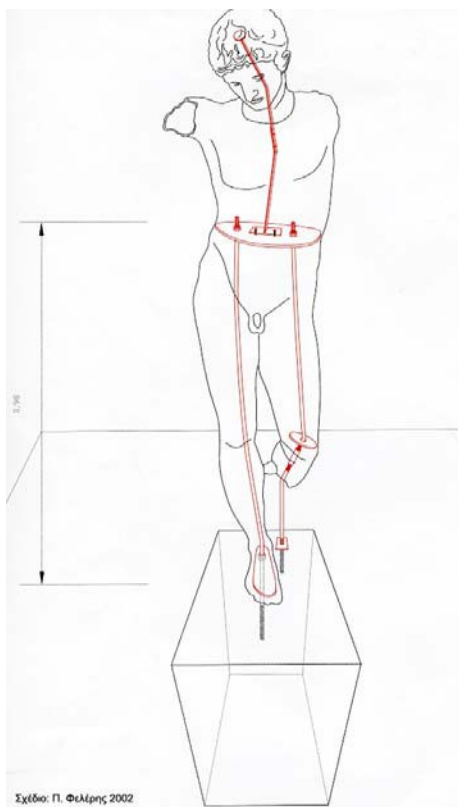
ANALYSE CHIMIQUE									
<u>Tête</u>									
Cu	Sn	Pb	Fe						
76.45	13.57	9.97		(Université 3A)	—				
57.57	17.44	24.99		(Université 3B)	✓				
34.45	18.75	30.11	16.69	(Université 3F)	—				
<u>Épaule droite</u>									
Cu	Sn	Pb							
64.08	10.87	24.35		(Musée Nat. Arch. 1)					
87.62	8.66	3.71		(Université 1)	+				
<u>Épaule gauche</u>									
Cu	Sn	Pb							
75.26	10.35	14.39		(Université 2A)	—				
67.50	9.18	23.33		(Université 2B)	✓				
<u>Cuisse gauche</u>									
Cu	Sn	Pb	S	Cl					
75.00	9.47	15.53			(Université 4A)	—			
83.47	11.84	4.69			(Université 4B)	+			
63.68	3.81	12.31	15.62	2.86	(Université 4F)				
<u>Tendon des jambes</u>									
Cu	Sn	Pb							
67.83	9.44	21.96		(Musée Nat. Arch. 3)					
80.04	8.27	11.69		(Université 5)	—				
<u>Talon droit</u>									
Cu	Sn	Pb							
60.61	10.62	27.87		(Musée Nat. Arch. 2)					
74.86	10.14	15.00		(Université 7A)	—				
54.98	11.02	33.99		(Université 7B)	✓				
<u>Jambe gauche</u>									
Cu	Sn	Pb							
77.58	10.24	12.18		(Université 6)	—				

ATELIER DE CHIMIE DU MUSÉE NATIONAL ARCHÉOLOGIQUE

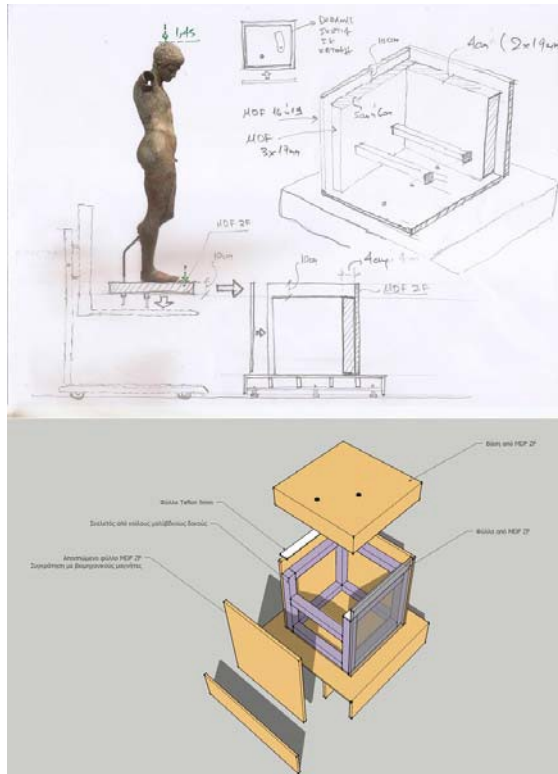
% ANALYSE CHIMIQUE

	Cu	Sn	Zn	Pb	As	Sb	Fe	Ni	Co	Ag	Au	Bi
Épaule droite	64.08	10.87	0.01	24.35	0.15	0.31	0.12	0.02	0.04	0.04	-	-
Talon droit	60.61	10.62	0.01	27.87	0.17	0.48	0.14	0.04	0.02	0.04	-	-
Tendon des jambes	67.83	9.44	0.002	21.96	0.30	0.31	0.06	0.04	0.02	0.04	-	-

Εικ. 3. Το αποτελέσματα από τις αναλύσεις του κράματος.

Εικ. 4. Σχεδιαστική αναπαράσταση του σκελετού στήριξης στο εσωτερικό του.

Εικ. 5. Τα κατασκευαστικά σχέδια της νέας βάσης (πάνω), το 3D μοντέλο της νέας βάσης (κάτω) με υπομνηματισμό των υλικών κατασκευής της.

Εικ. 6. Λεπτομέρειες από το κιβώτιο μεταφοράς του αγάλματος και η τοποθέτησή του με τη νέα βάση το 2014 στη Ρώμη.

4.4.

*Η μετακίνηση ενός αρχαίου γλυπτού στο εξωτερικό
είναι μια περίπλοκη και δύσκολη διαδικασία...*

Ιωάννης Παναγάκος

**«Η μετακίνηση ενός αρχαίου γλυπτού στο εξωτερικό
είναι μια περίπλοκη και δύσκολη διαδικασία...»**

Ιωάννης Παναγάκος

Συντηρητής αρχαιοτήτων και έργων τέχνης, ΑΤΕΙ Αθήνας, ΜΦΑ ΑΣΚΤ

Εργαστήριο συντήρησης γλυπτών του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου

Τα γλυπτά που θα παρουσιασθούν στη συγκεκριμένη ομιλία επιλέχθηκαν ως αντιπροσωπευτικά έργα της Συλλογής Γλυπτών του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, που έχουν εκτεθεί κατά καιρούς σε διάφορες περιοδικές εκθέσεις του εσωτερικού και του εξωτερικού. Κατά τη μετακίνηση τους παρουσιάστηκαν προβλήματα και δυσκολίες που αντιμετωπίστηκαν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, προκειμένου να διασφαλιστεί η προστασία του γλυπτού αλλά και η αρτιότερη παρουσίασή του. Από τις περιπτώσεις αυτές, που συχνά καλούμαστε να αντιμετωπίσουμε, έχουμε αποκομίσει σημαντική εμπειρία σε ότι αφορά τη μετακίνηση μεγάλων, ευαίσθητων γλυπτών.

Το πρώτο έργο που θα παρουσιάσουμε είναι το άγαλμα νέου αθλητή από την Ελευσίνα, αρ. ευρ. 254, (Εικ.1) που χρονολογείται περί το 150-100 π. Χ. Το άγαλμα έχει σταθερό το αριστερό πόδι και άνετο το δεξί. Το κεφάλι σκύβει ελαφρά για να δεχθεί το μετάλλιο στεφάνι που θα κρατούσε ο νέος με το υψωμένο, μη σωζόμενο, δεξί χέρι, έτοιμος να αυτοστεφανωθεί. Πρόκειται πιθανότατα για αντίγραφο ή ελεύθερη μετάπλαση αγάλματος του αθλητή Κυνίσκου, πρωτότυπου έργου του Πολυκλείτου γύρω στο 440 π. Χ.

Από το γλυπτό λείπουν τα άνω άκρα της μορφής, το δεξί σκέλος από το γόνατο και το αριστερό από τον γλουτό. Το αριστερό σκέλος έχει συμπληρωθεί με γύψο μέχρι το γόνατο και έχει πακτωθεί μέσω μεταλλικών πείρων σε σύγχρονη μαρμάρινη βάση.

Το έργο επιλέχθηκε το 2008 να ταξιδέψει στο Πεκίνο στο πλαίσιο της έκθεσης «Αγών». Κατά την έκθεσή του στην ομώνυμη περιοδική έκθεση του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, το 2004, δεν παρουσιάστηκαν προβλήματα και αυτό ήταν ένα βασικό κριτήριο επιλογής του για την έκθεση στο Πεκίνο.

Πραγματοποιήθηκαν εργασίες συντήρησης, καθαρισμού και αισθητικής αποκατάστασης, ελέγχτηκαν όλες οι συγκολλήσεις και συμπληρώσεις του έργου, όπως γίνεται σε κάθε έργο που πρόκειται να ταξιδέψει και, τέλος, συμπληρώθηκε το δελτίο κατάστασης διατήρησης (condition report). Στη συνέχεια έγινε η συσκευασία του γλυπτού σε συνεργασία με τη μεταφορική εταιρία που είχε αναλάβει τη μεταφορά. Όπως φαίνεται και στις φωτογραφίες, χρησιμοποιήθηκε διπλό κιβώτιο και μεταξύ του εσωτερικού και του εξωτερικού κιβωτίου τοποθετήθηκε μονωτικό υλικό Dow™. Επίσης, τοποθετήθηκαν ξύλινοι εγκάρσιοι δοκοί

(“συρτάρια”) για τη σταθεροποίηση του γλυπτού με υψηλής πυκνότητας εξηλασμένο αφρώδες πολυαιθυλένιο (ethafoam™) πάχους 5 cm (ανάμεσα στο αρχαίο και το ξύλινο “συρτάρι”) και με τον ίδιο τρόπο σταθεροποιήθηκε και η σύγχρονη μικρή μαρμάρινη βάση του έργου αλλά χωρίς αφρώδες υλικό.

Κατά το άνοιγμα των κιβωτίων στον εκθεσιακό χώρο στο Πεκίνο παρατηρήθηκε τριχοειδής ρωγμή στο σημείο επαφής της γύψινης συμπλήρωσης με το μηρό του αγάλματος, ενώ είχε αποκολληθεί και η γύψος που κάλυπτε στο πίσω μέρος τον πύλο στήριξης του δεξιού σκέλους (Εικ. 2). Οι φθορές αποκαταστάθηκαν επιτόπου με γύψο.

Το έργο ταξίδεψε αεροπορικώς από την Αθήνα στο Ντουμπάι άλλαξε αεροπλάνο και συνέχισε το ταξίδι του για Πεκίνο. Οι συνοδοί (couriers) παρακολούθησαν την συσκευασία της παλέτας του αεροπλάνου στον εμπορευματικό σταθμό (cargo) του αεροδρομίου της Αθήνας και παρέλαβαν μετά το τέλος του ταξιδιού το κιβώτιο στον εμπορευματικό σταθμό του αεροδρομίου του Πεκίνου. Δεν μπορούσαν να έχουν πρόσβαση στους αντίστοιχους χώρους του αεροδρομίου στο Ντουμπάι ούτε να παρακολουθήσουν την αλλαγή (εκφόρτωση – φόρτωση) αεροσκαφών στο Ντουμπάι. Η παρουσία του συνοδού σε όλη τη διάρκεια μεταφοράς ενός έργου είναι σημαντική και διασφαλίζει, κατά το δυνατόν, την προσεκτική μετακίνηση των ευαίσθητων κιβωτίων. Το συγκεκριμένο κιβώτιο ίσως να χτυπήθηκε ή να έγειρε πολύ σε κάποιο σημείο της διαδρομής, πιθανότατα μετά την αποσυσκευασία της παλέτας στον εμπορευματικό σταθμό του Πεκίνου, μια και ήταν το μόνο έργο που παρουσίασε πρόβλημα. Κρίθηκε ότι τεχνικά το κιβώτιο θα έπρεπε να έχει ενισχυθεί με αφρώδες υλικό και στο κάτω μέρος του. Το αφρώδες υλικό που χρησιμοποιείται από τις μεταφορικές εταιρίες για τη συσκευασία ευαίσθητων αντικειμένων διατίθεται σε διάφορα πάχη και σκληρότητες. Είναι ιδανικό στην απορρόφηση κραδασμών και επομένως είναι καλό το έργο να περιβάλλεται από το συγκεκριμένο υλικό, ώστε να επιτυγχάνεται η όσο το δυνατόν καλύτερη προστασία του από κραδασμούς και χτυπήματα.

Με την εμπειρία που αποκομίσαμε από αυτή τη μετακίνηση αποφασίστηκε ένας προσεκτικός επανασχεδιασμός όλης της διαδικασίας συντήρησης και συσκευασίας, προκειμένου το ίδιο αντικείμενο τον Αύγουστο του 2012 να ταξιδέψει οδικώς στο Βερολίνο στο πλαίσιο της έκθεσης «Ολυμπία» μαζί με τον Κούρο από το Πτώ με αρ. ευρ. 12+2005. Τα δύο γλυπτά εκτέθηκαν εκεί ως τον Ιανουάριο του 2013.

Ο υπερφυσικού μεγέθους κορμός του Κούρου αρ. 12 βρέθηκε στο ιερό του Απόλλωνα στο όρος Πτών της Βοιωτίας και χρονολογείται περί το 520 π.Χ.¹ (Εικ. 3).

¹ Δεσπίνης & Καλτσάς, 2014

Το κεφάλι του, με αρ. ευρ. 2005 συγκολλήθηκε αργότερα. Συγκολλήσεις έχουν γίνει επίσης στα δύο άνω άκρα πάνω από τους καρπούς, ενώ το δεξί έχει συγκολληθεί και στον βραχίονα. Τα σκέλη κάτω από τα γόνατα λείπουν, ενώ διατηρούνται χωριστά τα πέλματα με την πλίνθο του αγάλματος. Το έργο είχε πακτωθεί σε σύγχρονη βάση μέσω δύο μεταλλικών πείρων, που συνεχίζουν και κάτω από την βάση για περίπου 15 εκατοστά.

Η συσκευασία για τον κούρο 12+2005 έγινε με τέτοιο τρόπο, ώστε οι πείροι να είναι ελεύθεροι, μέσα στο κιβώτιο. Γι' αυτό χρησιμοποιήθηκαν ξύλινοι τάκοι ώστε το αρχαίο να τοποθετηθεί σε απόσταση από το κάτω μέρος του κιβωτίου. Στο πάνω μέρος των ξύλινων τάκων τοποθετήθηκε αφρώδες υλικό. Για την σταθεροποίηση του έργου μέσα στο κιβώτιο τοποθετήθηκαν κόντρες σε συγκεκριμένα σημεία, που επιλέχτηκαν από το προσωπικό του εργαστηρίου συντήρησης ως πιο ασφαλή. Οι ξύλινες κόντρες καλύφθηκαν με ύφασμα και χρησιμοποιήθηκε αφρώδες υλικό 5 εκατοστών μεταξύ της κόντρας και του έργου. Με την ίδια λογική συσκευάστηκε και ο αθλητής από την Ελευσίνα, αρ. 254 με κόντρες στην περιοχή του στήθους και με αφρώδες υλικό ανάμεσα στο ξύλο και στην επιφάνεια του αρχαίου, καθώς και στο κάτω μέρος στην σύγχρονη μαρμάρινη βάση του έργου.

Μετά το τέλος της έκθεσης στο Βερολίνο τα έργα ταξίδεψαν αεροπορικώς στην Ντόχα του Κατάρ, με εμπορευματικό αεροσκάφος (cargo), όπου και εκτέθηκαν από τον Μάρτιο έως τον Ιούλιο του 2013 (Εικ. 4).

Κατά τις μετακινήσεις που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο της εν λόγω έκθεσης, οδικώς στο Βερολίνο και αεροπορικώς στο Κατάρ, δεν παρατηρήθηκε καμία φθορά στα έργα ή στη γύψινη συμπλήρωση. Συντηρητής από το εργαστήριο συντήρησης γλυπτών του ΕΑΜ ήταν παρών σε όλες τις μετακινήσεις των έργων. Στο ταξίδι Βερολίνο - Κατάρ, οι συνοδοί είχαν πρόσβαση και ακολούθησαν τα γλυπτά μέχρι τον αεροδιάδρομο και παρακολούθησαν την φόρτωση και την εκφόρτωση των έργων (Εικ. 5).

Στο πλαίσιο της προώθησης της πολιτιστικής μας κληρονομιάς οι εκθέσεις γλυπτών στο εξωτερικό έχουν πολύ σημαντικό ρόλο. Το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο υποστηρίζει αυτή τη θέση με την ενεργή συμμετοχή του, όποτε του ζητηθεί. Επειδή όμως η αξία και σημασία των γλυπτών αυτών είναι ανεκτίμητη, πρέπει για τη μετακίνησή τους να λαμβάνονται τα πλέον κατάλληλα μέτρα που υποδεικνύονται από τους αρμόδιους, προκειμένου να διασφαλίζεται η αριότητά τους.

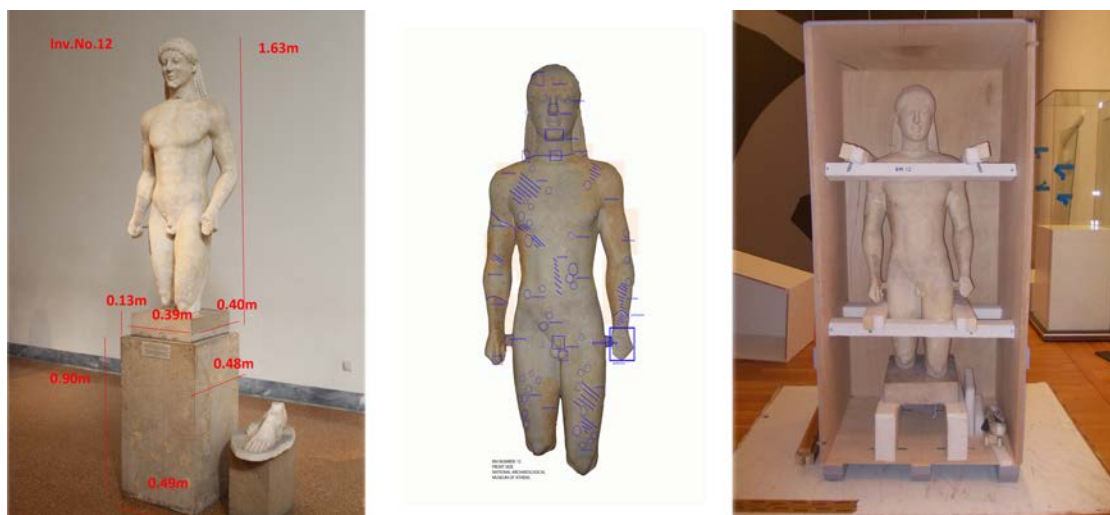
ΕΙΚΟΝΕΣ

Εικ. 1. α. Ο αθλητής από την Ελευσίνα (αρ. ευρ. 254), όπως εκτίθεται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, β. Το δελτίο κατάστασης αντικειμένου, γ. Το κιβώτιο.

Εικ. 2. Το έργο πριν και μετά την αποκατάστασή του.

Εικ. 3. α. Ο κούρος από το Πτώο (αρ. ευρ. 12-2005), όπως εκτίθεται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, β. Το δελτίο κατάστασης του έργου, γ. Το κιβώτιο.

Εικ. 4. Εγκατάσταση των έργων στον εκθεσιακό χώρο του Κατάρ.

Εικ. 5. Τα κιβώτια στο αεροπλάνο και στον εμπορευματικό σταθμό του αεροδρομίου.

4.5.

Το ταξίδι ενός καλυκωτού κρατήρα
Δαυίδ-Δημήτριος Δέλιος

Το ταξίδι ενός καλυκωτού κρατήρα

Δαυίδ-Δημήτριος Δέλιος
Συντηρητής αρχαιοτήτων και έργων τέχνης ΙΕΚ, Πτυχίο Ανοιχτού Πανεπιστημίου,
Εργαστήριο Συντήρησης Αγγείων και Μικροτεχνίας
του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου.

Η ανακοίνωση αναφέρεται στην περίπτωση της μεταφοράς του αγγείου με αριθμό Α12541 από το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο στο Museo Arqueologico Regional de Madrid, για την περιοδική έκθεση: «Θεοί, ήρωες και αθλητές. Η εικόνα του ανθρώπινου σώματος στην αρχαία Ελλάδα». Η έκθεση συνδιοργανώθηκε από το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο και το Museo Arqueologico Regional, στην πόλη Alcala de Henares της Ισπανίας (14 Μαρτίου 2015 - 26 Ιουλίου 2015).

Στο πλαίσιο αυτής της έκθεσης επιλέχτηκε, μαζί και με άλλες 36 αρχαιότητες, να ταξιδέψει ο καλυκωτός κρατήρας Α12541, που εκτίθεται στην προθήκη 137 της μόνιμης έκθεσης της συλλογής αγγείων του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου. Στη μία όψη του αγγείου εικονίζεται ο Θησέας να σκοτώνει τον Μινώταυρο, ενώ η Νίκη κρατά ταινία για να τον στεφανώσει και στην άλλη δυο ιματιοφόρες μορφές, από τις οποίες η μία κρατά θύρσο (Εικ. 1).

Το αγγείο μεταφέρθηκε από την έκθεση στο εργαστήριο συντήρησης αγγείων και μικροτεχνίας και στην θέση του στην προθήκη τοποθετήθηκε πινακίδα, η οποία ενημέρωνε τους επισκέπτες για την ημερομηνία και την αιτία μετακίνησής του. Στο εργαστήριο συντήρησης συντάχθηκε το δελτίο κατάστασης του αντικειμένου από τον συντηρητή αρχαιοτήτων σε συνεργασία με τον υπεύθυνο αρχαιολόγο. Σε αυτό αναγράφονται πληροφορίες, όπως ο αριθμός του αγγείου, η θέση του στο μουσείο, η χρονολόγηση, οι διαστάσεις, το θέμα της παράστασης και περιγράφεται αναλυτικά η κατάσταση διατήρησής του, με στοιχεία για τα υλικά και την τεχνική κατασκευής, τα τμήματα, τις φθορές, τις συγκολλήσεις, τις συμπληρώσεις τμημάτων, την αισθητική αποκατάσταση, τις περιβαλλοντικές συνθήκες έκθεσης (θερμοκρασία, υγρασία, επιτρεπτά επίπεδα ακτινοβολίας από πηγές φωτισμού) κλπ. Στη συνέχεια αναγράφεται ο προτεινόμενος τρόπος συσκευασίας, μεταφοράς, έκθεσης και στήριξης του αντικειμένου και ακολουθούν αναλυτικές φωτογραφίες, όπου επισημαίνεται κάθε λεπτομέρεια της κατάστασης διατήρησης. Το δελτίο κατάστασης και οι φωτογραφίες υπογράφονται από τον συντηρητή αρχαιοτήτων και τον αρχαιολόγο. Για την ασφαλή έκθεση του αντικειμένου στην περιοδική έκθεση κατασκευάστηκε εκ νέου στο εργαστήριο συντήρησης βάση στήριξης από Plexiglas (Εικ. 2).

Στη συνέχεια η εταιρεία που είχε αναλάβει την συσκευασία και την μεταφορά των αντικειμένων μετέφερε τα υλικά συσκευασίας και τα ξύλινα κιβώτια στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, προκειμένου να αρχίσει η διαδικασία εγκιβωτισμού των αρχαίων. Κύριος στόχος της συσκευασίας είναι να προστατέψει τις αρχαιότητες σε όλη την διάρκεια της μετακίνησης μέχρι και τον τελικό προορισμό. Για τον σκοπό αυτό επιλέχθηκαν υλικά συσκευασίας και αποθήκευσης χημικά

αδρανή, ώστε να μην προκαλούν καμία χημική αντίδραση στην επαφή τους με το αγγείο, να είναι αντιστατικά και να προστατεύουν από την σκόνη, να αντέχουν σε παράγοντες φθοράς, να απορροφούν τους κραδασμούς και τις δονήσεις, να μην προκαλούν μηχανική καταπόνηση, και να έχουν λεία επιφάνεια, ώστε να αποφεύγονται οι εκδορές.

Το κιβώτιο για την μεταφορά του αγγείου A12541 κατασκευάστηκε σε αντιστοιχία με τις διαστάσεις του αντικειμένου και φέρει ένδειξη στο κάλυμμά του με τις διαστάσεις του κιβωτίου, (83x75x102cm), το βάρος του (67kg) και με τον αριθμό του αρχαίου που θα εγκιβωτιστεί. Για την κατασκευή του κιβωτίου επιλέχτηκε ξυλεία κόντρα πλακέ θαλάσσης πάχους 10-20mm, με διπλά τοιχώματα (σύστημα box in box) ενώ εσωτερικά τοποθετήθηκαν μονωτικά φύλλα αφρώδους εξηλασμένου πολυστυρενίου (εμπορική ονομασία DOW™), ώστε να διατηρούνται όσο το δυνατόν σταθερές οι περιβαλλοντικές συνθήκες κατά την διάρκεια της μεταφοράς. Το κιβώτιο εκτός από το άνοιγμα στο κάλυμμα, λόγω του μεγέθους του αντικειμένου, έχει και πλαϊνό άνοιγμα ώστε να μπορεί ευκολότερα και με μεγαλύτερη ασφάλεια να συσκευαστεί και να αποσυσκευαστεί το αγγείο. Για τη συσκευασία του κρατήρα, χρησιμοποιήθηκαν φύλλα αφρού πολυαιθυλενίου (εμπορική ονομασία Ethafoam™), που έχουν άριστες θερμικές ιδιότητες, είναι ελαφρά, παρέχουν καλή απορρόφηση των κραδασμών και τα οποία κόβονται και μορφοποιούνται εύκολα με βάση το σχήμα του αρχαίου. Ο κρατήρας επιλέχτηκε να συσκευαστεί, όπως εκτίθεται αλλά και όπως ήταν η θέση του κατά την αρχική του χρήση. Το πρώτο φύλλο Ethafoam™ αποτελεί την επιφάνεια έδρασης του αντικειμένου, ενώ το επόμενο κόβεται ώστε να ακολουθεί το περίγραμμα της βάσης του. Στη συνέχεια τοποθετούνται πλαϊνά φύλλα Ethafoam™ στις 3 εσωτερικές πλευρές του κιβωτίου, ενώ δύο φύλλα Ethafoam™ μορφοποιούνται το πρώτο σύμφωνα με το περίγραμμα του σώματος και το δεύτερο σύμφωνα με το περίγραμμα του χείλους του κρατήρα. Το αντικείμενο τυλίγεται με αντιόξινο χαρτί, ένα μονωτικό περιτύλιγμα που το προστατεύει επιπλέον από την επαφή του με τα αφρώδη υλικά συσκευασίας και τους περιβαλλοντικούς κινδύνους και τοποθετείται στην θέση του στο κιβώτιο. Όπως φαίνεται στην εικόνα τα πλαϊνά φύλλα Ethafoam™ προστατεύουν και επιπλέον συγκρατούν τα οριζόντια φύλλα, τα οποία στηρίζουν το αντικείμενο. Αποφεύγεται η επαφή και στήριξη του αντικειμένου στις λαβές και στα τμήματα που φέρουν διακόσμηση, επίθετα χρώματα, συγκολλήσεις και ρηγματώσεις. Τα κενά συμπληρώνονται με κόκκους πολυστερίνης σε σχήμα E και σταδιακά τοποθετούνται όλα τα οριζόντια φύλλα στήριξης στο σώμα και το χείλος του αγγείου, με τις ενδείξεις για την φορά και τη σειρά απομάκρυνση τους κατά την αποσυσκευασία (Εικ. 3).

Στη συνέχεια τοποθετούνται το πλαϊνό και το επάνω ξύλινο κάλυμμα του εσωτερικού κιβωτίου τα οποία βιδώνονται με ανοξείδωτες βίδες, όπως και τα εξωτερικά ξύλινα καλύμματα του κιβωτίου, τα οποία σφραγίζονται ερμητικά με τη χρήση ελαστικού παρεμβύσματος. Το κιβώτιο ζυγίζεται με

φορητό ανυψωτικό σύστημα (κλάρκ) και είναι 72 kg, (πριν 67kg), αναγράφεται με μαύρο χρώμα ο αριθμός του κιβωτίου σε εμφανή σημεία, ενώ τοποθετούνται λαβές ανύψωσης σε εσοχή πάνω στο σώμα του κιβωτίου και σε κατάλληλο ύψος, που επιτρέπει την εύκολη ανύψωσή του. Στο κάτω μέρος του κιβωτίου διακρίνονται και οι ξύλινοι τάκοι που το κρατούν ψηλότερα από το έδαφος και επιτρέπουν την προσαρμογή φορητών συστημάτων ανέλκυσης. Για αποφυγή λαθών και ατυχημάτων, το κιβώτιο φέρει όλες τις απαραίτητες ενδείξεις χειρισμού και προειδοποιητικά σύμβολα, με βάση τις διεθνείς πρακτικές, όπως εύθραυστο, keep dry, βέλη, που δείχνουν την πάνω επιφάνεια και τις ανοιγόμενες πλευρές του κιβωτίου. Ολόκληρη η διαδικασία εγκιβωτισμού γίνεται με την στενή συνεργασία των συντηρητών αρχαιοτήτων του μουσείου και του προσωπικού της μεταφορικής εταιρείας και καταγράφεται από τους αρχαιολόγους και συντηρητές του μουσείου που έχουν οριστεί ως υπεύθυνοι συνοδοί της αποστολής. Τέλος το κιβώτιο ελέγχεται και σφραγίζεται με μολυβδοσφράγιση από τη Διεύθυνση Μουσείων.

Την ημέρα της αναχώρησης της αποστολής, το κιβώτιο μεταφέρεται με φορητό σύστημα ανέλκυσης, μέσα από την μόνιμη έκθεση, στην κύρια είσοδο του μουσείου, όπου είχαν σταθμεύσει γερανοφόρο όχημα και το φορτηγό μεταφοράς και ακολουθεί η φόρτωση του κιβωτίου αρ. 15 στο φορτηγό (Εικ. 4). Τοποθετούνται οι ιμάντες συγκράτησης περιμετρικά του κιβωτίου και στον γάντζο του γερανού, το κιβώτιο ανυψώνεται από τον χειριστή του γερανού με την χρήση τηλεχειριστηρίου και προσγειώνεται ομαλά και με αργές κινήσεις στην πλατφόρμα του φορτηγού. Το κιβώτιο μεταφέρεται με τα χέρια στο εσωτερικό του φορτηγού και ασφαρίζεται με ιμάντες πρόσδεσης, προκειμένου να μην υπάρξει οποιαδήποτε μετακίνησή του κατά τη διάρκεια της οδικής μεταφοράς. Σημειώνεται ότι την ημέρα αναχώρησης το μουσείο άνοιγε για τους επισκέπτες στις 13:00, οπότε υπήρχε η δυνατότητα να γίνει απρόσκοπτα όλη η παραπάνω διαδικασία. Μετά το τέλος της φόρτωσης όλων των κιβωτίων, η πόρτα φόρτωσης του φορτηγού ασφαρίζεται, και ο συντηρητής του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, ο οποίος είναι ο υπεύθυνος-συνοδός της οδικής μεταφοράς των αρχαίων στο Museo Arqueologico Regional της Μαδρίτης καταγράφει όλα τα στοιχεία του οχήματος και το δρομολόγιο και το φορτηγό αναχωρεί με αστυνομική συνοδεία. Κατά την διάρκεια του ταξιδιού ο υπεύθυνος-συνοδός, εκτός των άλλων, ελέγχει και καταγράφει τις περιβαλλοντικές συνθήκες που πρέπει να επικρατούν στο χώρο φόρτωσης των κιβωτίων. Επιπλέον στο εσωτερικό ενός κιβωτίου τοποθετείται ένα φορητό σύστημα καταγραφής θερμοκρασίας και υγρασίας, που μας δίνει στοιχεία για τις περιβαλλοντικές συνθήκες στις οποίες εκτέθηκαν οι αρχαιότητες, καθ' όλη τη διάρκεια της μεταφοράς (Εικ. 5).

Για την μεταφορά αλλά και την επιστροφή των αρχαιοτήτων μετά το τέλος της έκθεσης επιλέχθηκε το ίδιο δρομολόγιο, το οποίο περιλάμβανε την κάλυψη μιας χιλιομετρικής απόστασης 2170 km σε 3 ημέρες. Αρχικά την οδική μεταφορά Αθήνα-Πάτρα, την δια θαλάσσης μεταφορά

Πάτρα–Ανκόνα με πλοίο της ακτοπλοϊκής γραμμής, την οδική μεταφορά Ανκόνα–Μιλάνο με διανυκτέρευση και ασφάλιση του φορτηγού εντός κλειστού και φυλασσόμενου χώρου της μεταφορικής εταιρείας, ο οποίος διέθετε κάμερες ασφαλείας και προσωπικό φύλαξης. Στη συνέχεια την οδική μεταφορά Μιλάνο–Βαρκελώνη με διανυκτέρευση και ασφάλιση του φορτηγού εντός κλειστού και φυλασσόμενου χώρου της ισπανικής αστυνομίας. Τέλος την οδική μεταφορά Βαρκελώνη– Αλκαλά ντε Χενάρες και την παράδοση-παραλαβή των κιβωτίων με τις αρχαιότητες στο Museo Arqueológico Regional de Madrid.

Μετά το τέλος της αποσυσκευασίας και του ελέγχου του δελτίου κατάστασης διατήρησης του αντικειμένου, από τους συντηρητές και τους αρχαιολόγους του Εθνικού Αρχαιολογικού μουσείου και του Museo Arqueológico Regional, το αγγείο τοποθετήθηκε με την βάση στήριξης στην προθήκη και εκτέθηκε στο μουσείο, μαζί με άλλες αρχαιότητες (Εικ. 5).

ΕΙΚΟΝΕΣ

Εικ. 1α

Εικ. 1β

Εικ. 1^α. Α' όψη. Ο Θησέας σκοτώνει τον Μινώταυρο, ενώ η Νίκη κρατά ταινία για να στεφανώσει τον νικητή. Εικ. 1β. Β' όψη. Δύο ιματιοφόρες μορφές, η μία κρατά θύρσο.

Εικ. 2. Η καταγραφή της κατάστασης διατήρησης του αγγείου.

Εικ. 3. Το αγγείο κατά τη διάρκεια της συσκευασίας.

Εικ. 4. Άποψη της κεντρικής εισόδου του Ε.Α.Μ. την ημέρα φόρτωσης των κιβωτίων.

Εικ. 5. Η μεταφορά του κιβωτίου 15 με γερανοφόρο όχημα.

Εικ. 6. Ο κρατήρας A12541 όπως εκτέθηκε στο Museo Arqueologico Regional de Madrid.

4.6

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Γιαλούρης, Ν., «Η συνεργασία των φυσικών επιστημών με την αρχαιολογική έρευνα στην Ελλάδα», *Σύνδεση αρχαιομετρίας και αρχαιολογίας. Πρακτικά Α΄ Συμποσίου αρχαιομετρίας, 26-28 Ιανουαρίου 1990*, Ελληνική Αρχαιομετρική Εταιρεία, Αθήνα 1992, 27-33.
- Δεσπίνης, Γ., Καλτσάς Ν., (επ.), *Κατάλογος Γλυπτών Ι.1. Γλυπτά των αρχαϊκών χρόνων από τον 7ο αιώνα ως το 480 π.Χ.*, Αθήνα 2014.
- Πετράκος, Β.Χ., *Η περιπέτεια της Ελληνικής αρχαιολογίας στον βίο του Χρήστου Καρούζου*, Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας αρ. 150, Αθήνα 1995.
- Checklist for Planning the Shipment of Museum Objects 1993 17/2 Packing Museum Objects for Shipment 1993 17/3 Crating Museum Objects for Shipment 1993
http://www.nps.gov/museum/publications/conservation/cons_toc.html#collectionpreservation.
- Proskynitopoulou, R., «L'Éphèbe de Sarrebruck X 26087: quelques observations techniques sur sa mise en oeuvre, sa restauration et sa présentation au Musée national archéologique d'Athènes», in Martine Denoyelle, Sophie Descamps-Lequime, Benoît Mille et Stéphane Verger (dir.), «*Bronzes grecs et romains, recherches récentes*» — *Hommage à Claude Rolley*, INHA («Actes de colloques»), 2012, [En ligne], mis en ligne le 24 juillet 2012, consulté le 23 octobre 2015. URL: <http://inha.revues.org/3905>
- Stolow, N., «Conservation Standards for Museum Collections in Transit and on Exhibition» Butterworths, 1987.
- Stolow, N., «*Conservation and Exhibitions. Packing, transport and environmental considerations*», Butterworths, 1987.